

MOLITVA SUPROTIVA TURKOM
U KONTEKSTU PROTUTURSKOG OTPORA
U EUROPI MARULIĆEVA VREMENA I POSLIJE NJEGA

Luko Paljetak

UDK: 821.163.42.09 Marulić, M.
Izvorni znanstveni rad

Luko Paljetak
Dubrovnik

Ulaskom na europsko tlo 1353. godine Turci ne samo da su izišli iz svoga do tada u biti egzotičnog, proto-romantičarskog orijentalnog ozračja i terena,¹ gdje ih je Europa, i prije i poslije križarskih ratova, samodopadno ostavljala i motrila zabavljena vlastitim teritorijalno-političkim slagalicama i odmjeravanjima.² Nakon pada Bizanta 1463. godine, prefiguriravši Konstantinopol u stolni svoj Carigrad

¹ »Povoljan je ishod toga da je štovanja vrijedan broj pisaca tijekom devetnaestog stoljeća bio zanesen orijentalnim: mislim da je posve ispravno govoriti o žanru orijentalističkog pisma kako je ono oprimjereno u djelima Hugoa, Goethea, Nerval, Flauberta, Fitzgeralda i slično. Takvo djelo ipak neizbježno prati određena vrsta neutemeljene mitologije o Orijentu, to jest Orijent koji ne potječe samo iz suvremenih stajališta i općih predrasuda nego i iz onoga što Vico naziva taštinom nacija i znanstvenika. (...) Odnos orijentalista i Orijenta u biti je hermeneutički: stojeći ispred daleke, jedva razumljive civilizacije ili kulturnog spomenika, orijentalistički znanstvenik smanjuje njegovu nejasnost tako što prevodi, uživljeno oslikava i intimno pokušava shvatiti teško dosežan objekt. Orijentalist, ipak, ostaje izvan Orijenta, koji pak, koliko god se činio razumljivim, ostaje s onu stranu Okcidenta. Ta kulturna, vremenska i zemljopisna udaljenost izražava se metaforom bezdana, tajnovitosti i spolnog obećanja: fraze poput 'velovi istočnjačke mlade' ili 'nedokučivi Orijent' ušle su u obični jezik.« Edward W. Said, *Orijentalizam*, Konzor, Zagreb, 1999., str. 70, 287.

² »Pasivno gleda Europa razvitak osmanlijske moći, pobjede polumjeseca nad krstom. U prvi mah to je nerazumljiva pojava. Jer pobjeda je to iste one snage protiv koje su se prije dvjesta godina pokretale milijunske vojske križara, nošene vjerskim zanosom, zator toga protivnika zazivlju svi propovjednici. I tad se još sipaju plamene riječi, grade veliki planovi da obnove zanos križarski. Ali europski svijet je drugojačiji, promijenio se za posljednjih stoljeća i riječi propovjednika govore gluhima. Nestalo je onoga jedinstva

oni u punom zamahu snage, rasta i težnja izazivaju onaj šokantni domino-efekt prema kojem su, nezaustavljivo i neizostavljivo, jedan za drugim padali ključni³ gradovi Srbije, Bosne, Hrvatske, Dalmacije, Ugarske, Slavonije, sve dok Turci nisu stigli pod Beč, te će još puno vremena trebati da se pobjedonosni njihov polumjesec, suprotstavljen križu, pretvori u onu pobjedničku slasnu bečku kiflu⁴ koju će onda ondašnja Europa sa zadovoljstvom 1683. umočiti u svoju bijelu kavu, ili čaj, pozabavljena novim slagalicama i odmjeravanjima, dio svojih energija od tada pa nadalje trošeći unutar vektorskog prostora s oznakom: Istočno pitanje.

Svojom pojavom Turci nisu djelovali samo na društveno-politički život Europe; svojim ulaskom na europsko tlo ušli su i u književnost Europe, svojim su fenomenom⁵ postali nuždom iznuđena moda,⁶ stvorili su novi humanistički žanr⁷ s prepoznatljivim toposom unutar kojeg ono što je specifično naše, a to je prije svega temeljni krvavi *mimesis*, i treba i moguće je razlučiti od onog što je u tome svima s takvim iskustvom zajedničko i opće za različite književne vrste i podvrste pod skupnim nazivom: *Antiturcica*.⁸

kršćanskoga svijeta, o kojemu su snivali veliki pape Gregorije VII., Urban II. (...) Mjesto jedinstva kršćanskog svijeta stvara se u svim zemljama mediteranskima rat protiv 'krivovjernih', Albingeza, Patarena, Bogumila (...) — u tim krivovjercima, koji stvarno predstavljaju političko-nacionalnu opoziciju, zapad gleda većega neprijatelja nego u nevjerniku. Rim, ideolog tadašnje europske politike, gleda u Bizantu svoga takmaca, a rimskoj duhovnoj vlasti pogoduje najjača kršćanska svjetovna vlast u istočnoj polu Mediterana: Venecija, koja priželjkuje postati baštinikom ekonomskih pozicija Bizanta — užitnikom tih suprotnosti postaju Turci.« Josip Horvat, *Kultura Hrvata kroz 1000 godina*, Zagreb, 1939., str. 239, 240.

³ Domino-efekt djeluje: 1463. pada Ključ, neposredno prije toga, za 8 dana, Turci osvajaju 70 tvrđava; 1464. Turci dolaze pod Senj; 1468. i 1471. pod Šibenik, Split i Zadar, ali i do Ljubljane i Celja; 1474. haraju po Zagorju; 1482. pada Hercegovina; 1493. vodi se bitka na Krbavskom polju; 1521. pada Beograd; 1522. Turci opsjedaju Klis; do 1525. pada čitava Hrvatska ispod Velebita; 1526. vodi se bitka na Mohaču, put prema Budimu je otvoren; Srijem i istočna Slavonija padaju 1529.; srednja Slavonija pada 1536., od 1537. do 1558. zapadna Slavonija... »Na liniji od primorja preko Klisa, Knina, Velebita, Krbave, Kupe, Save i Dunava zaustavljali su se turski prodori, tu se najviše krvarilo (Europa nas je za utjehu obdarila počasnim nazivom 'antemurale christianitatis')« Vedran Gligo, »Govori protiv Turaka«, u: *Govori protiv Turaka*, Logos, Split, 1983., str. 20; vidi i str. 47-48.

⁴ Od njem. *Kipfel*: njemački hljebac zavinut kao rog; slastica koju su u Beču počeli peći u znak slavlja nakon pobjede nad Turcima 1683.

⁵ »Motiv 'turskog' fenomena prisutan je u našoj pisanoj riječi već vrlo rano i vrlo obiljno (...), a bez njega bi naša književnost sigurno bila drukčija.« V. Gligo, *ibid.*, str. 39. Vidi: Albrecht, Edelgard, *Das Türkenbild in der ragusanisch-dalmatinischen Literatur des XVI. Jahrhunderts*, Verlag Otto Sagner, München, 1965.

⁶ Vidi: V. Gligo, *ibid.*, str. 16.

⁷ Vidi: *ibid.*, str. 16, 18.

⁸ Vidi npr.: Mirko Tomasović, *Marko Marulić Marul, Erasmus* Naklada; — Književni krug Split - *Marulianum*; Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb - Split, 1999., str. 145.

Jedinstveni im ton sada, premda prekasno, daje apel za jedinstvo kršćanskog svijeta u borbi protiv Turaka, kao zamjena za dotadašnji angažman svih mediteranskih zemalja u internom ratu »protiv 'krivovjernika', Albingeza, Patarena,⁹ Bogumila (...) u doba kad već turska moć sve dublje prodire na Balkan«,¹⁰ i kada više nije bilo vremena ni za kakva »vijećanja«¹¹ s islamom koji se sada, nošen turskim oružjem, s ruba kršćanskog svijeta, kao prirodnog rezervata za krivovjerne otpadnike,¹² sve više primicao prema njegovu središtu.

Sve češći protuturski glasovi, koji se u nas s jedne strane javljaju kao izravan odraz konkretne situacije na brojnim ratištima, a s druge na književnom planu slijede već oformljeni topos, u formalnom pogledu poprimaju oblik molitve koja se, poprimajući stare srednjovjekovne crkveno-liturgijske modele, s osloncem na psalmodiju, sve više kodificira stvarajući kanon, odnosno šablonu¹³ koju je potrebno slijediti kao najpogodnije i (vjerski gledano) najefikasnije sredstvo za postizanje željenog cilja, jednako kao i za daljnje širenje samog žanra.

U nizu takvih glasova *Molitva suprotiva Turkom* Marka Marulića ima posebno, kvalitetom središnje, rodonačelno, rasadišno mjesto. U tome Marulić nije bez prethodnika ni na humanistički učenoj strani »starih poet« ni na začinjavskoj, pučki (još) nevjštoj (glagoljaškoj) pjesničkoj strani. S te prve uzor mu je *Elegija de Sibenicensis agri vastatione* (*Elegija o pustošenju Šibenskog polja*) Jurja Šižgorića (*Georgius Sisgoreus*) objavljena u Veneciji 1477. u knjizi *Elegiarum et carminum libri tres*, zajedno s Marulićevim pismom *Ad Georgius Sisgorem* u kojoj mu on »izriče svoje divljenje i nudi mu iskreno prijateljstvo«. ¹⁴ Ta Šižgorićeva tužbalica

⁹ »Rasarjen činjaše da tvojega puka / Pod oblast stavljaše patarinska ruka«, piše M. Marulić u *Molitvi suprotiva Turkom*. Cit. prema: Marko Marulić, *Judita - Pjesme*, priredio Marin Franičević, Školska knjiga, Zagreb, 1974., str. 95, stih 94-95. Svi ostali citati *Molitve* navode se prema ovom izdanju.

¹⁰ J. Horvat, *op. cit.*, str. 240.

¹¹ Prema zamisli koju su između 1450. i 1460. pokušali ostvariti Ivan Segovijski, Nikola Kuzanski, Jean Germain i Enea Silvio Piccolomini (Pio II.), »trebalo je to biti uprizoreno vijećanje s islamom na kojem bi kršćani pokušali potpuno preobratiti muslimane. On je to vijećanje vidio kao sredstvo s političkom i strogo vjerskom ulogom i izjavio je riječima koje će dirnuti žicu u modernim grudima kako bi ono, čak i kad bi trajalo desetak godina, bilo jeftinije i manje štetno od rata.« E. W. Said, *op. cit.*, str. 81.

¹² Vidi: Norman Daniel, *Islam and the West: The Making of an Image*, Edinburgh, 1960., str. 84.

¹³ Isto se odnosi i na protuturske govore. Međutim: »Ako je i postojala šablona u strukturi tih govora (i molitava, L.P.), u njihovoj kompoziciji i stilskom pristupu — zajednička humanističkoj poetici — za nas je ipak najzanimljivije kada se iz tih zadanih okvira i općih mjesta prepozna vapaj naše stvarnosti i otkrije neki podatak koji je tipično naš bilo u povijesnom, političkom ili društvenom pogledu.« V. Gligo, *ibid.*, str. 25-26. Slično je i s bugaršticama, u koje molitva ulazi kao »signal individualnog autorstva«, tj. kao »naglašeniji oblik legitimiranja pripovjedača«. Davor Dukić, *Figura protivnika u hrvatskoj povijesnoj epici*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 1998., str. 41.

¹⁴ V(edran) G(ligo), »Juraj Šižgorić — Georgius Sisgoreus (15. st.)«, u: *Hrvatski latinisti I*, prir. Veljko Gortan i Vladimir Vratović, Zora, MH, Zagreb, 1969., str. 118. »J. Šižgorić među prvima govori o napadu Turaka na šibensku okolicu u svojim pjesmama *Elegia de duorum obitu fratrum* i *Elegia de Sibenicensis agri vastatione* (god.

Maruliću nudi korpus (katalog) pjesnički već uobličenih slika turskog pustošenja (stihovi 71-86) na koje se mogao osloniti onda kada je odlučio napisati svoj prvi vapajni apel upućen gradu i svijetu. U toj pjesmi Šižgorić »donosi nekoliko detalja koji će se kasnije javiti i u Bernarda Zane,¹⁵ Marulića i drugih: pustošenje polja, zlostavljanje ljudi, pljačka stoke, oskvrnuće hramova itd. Razumljivo je što će se taj isti motiv, skoro istim riječima ponavljati i kasnije, jer su i metode turskog ratovanja bile slične: (...). U Šižgorića se već javlja skoro cijeli frazarij o Turcima koji će se i kasnije ponavljati. Turci su za njega genus invisum (mrski rod), perfida turba (krivovjerna gomila), perfidus Turcus (podmukli Turčin), furens (bijesan), dirus hostis (strašan neprijatelj), impius (bezbožan) itd.«¹⁶

S druge, začinjavačke, glagoljaške strane Marulić zacijelo na umu pri tom ima pjesmu *Spasi, Marije, tvojih vernih*, u Tkonski zbornik prepisanu iz nekog ranijeg predloška nastalog najvjerojatnije sredinom 15. stoljeća.¹⁷ Ona je zapravo pra-molitva suprotiva Turkom, pa ju je pod utjecajem Marulićeva naslova Kolumbić stoga i naslovio »Molitva protiv Turaka«. Snazi Marulićeve pjesme pri razmatranju ove glagoljaške, u kojoj se anonimni ojađeni lirski subjekt molitvom obraća Djevici Mariji, nisu se mogli oteti ni drugi; tako »nije Milčetić samo slučajno uskliknuo nad stihovima 'Jur v sirotstvu dica cvile cić žestoke turske sile'¹⁸ 'Kao da je to plod Marulićeve vile!'«¹⁹ U svakom slučaju Marulićeva *Molitva* više »u osnovnoj misli ide ukorak s pjesmom našeg začinjavca«,²⁰ što je vidljivo iz niza podudarnih mjesta²¹ između jednog i drugog pjesmotvora.

Jednako važna nam je podudarnost pojedinih mjesta Marulićeve *Molitve* i zapisa popa Martinca iz Grobnika,²² u kojem spominje i opisuje poraz na

1477). U prvoj pjesmi spominje kako mu je stariji brat poginuo u borbi s neprijateljem, tj. s Turčinom.« V. G l i g o, *Govori protiv Turaka*, u *ibid.*, str. 40. Original i prijevod obiju pjesama (N. Šop) vidi u: *Hrvatski latinisti I*. Neki (M. Šrepel) smatraju da je pjesma nastala već oko 1468; vidi: M. Š r e p e l, »Humanist Šižgorić«, *Rad JAZU* 138, JAZU, Zagreb, 1899., str. 206-269.

¹⁵ Prelat Bernard Zane, Marulićev prijatelj, sudjelovao je 1512. u Rimu u radu V. lateranskog sabora. Tu je prigodu iskoristio da sudionicima prikaže pravo stanje u Splitu i Dalmaciji pod turskim nasrtajima. Njegov govor objavljen je te iste godine u Rimu. Slično će učiniti i Šimun Kožičić Benja, sljedeće, 1513. godine, na istom koncilu. Vidi: V. G l i g o, *ibid.*, str. 45-46.

¹⁶ V. G l i g o, *ibid.*, str. 40-41.

¹⁷ Vidi: Nikica K o l u m b i ć, »Jedna hrvatska srednjovjekovna osmeračka 'Molitva protiv Turaka'«, *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, sv. IX., Zadar, 1962., str. 379-390; vidi bilj. 21.

¹⁸ To su stihovi 17-18 spomenute pjesme; vidi: N. K o l u m b i ć, *ibid.*, str. 382.

¹⁹ N. K o l u m b i ć, *ibid.*, str. 385; tu Kolumbić navodi: (Ivan) M i l č e t i ć, »Hrvatska glag. bibliografija«, *Starine* 33, 1911., str. 294.

²⁰ N. K o l u m b i ć, *ibid.*, str. 386.

²¹ Navodi ih K o l u m b i ć; vidi *ibid.*, str. 386. »... pučka osmeračka pjesma, iskrena u svojoj naivnoj jednostavnosti, nastala u drugoj polovini XV stoljeća: *Spasi, Marije, tvojih vernih*, (...) je direktna veza između začinjavaca i Marulića, i tematski a često i leksički.« V. G l i g o, *ibid.*, str. 44.

²² Vidi: N. K o l u m b i ć, *ibid.*, str. 387.

Krbavskom polju 1493. godine, jednako kao što to čini i ninski biskup Juraj Divnić u pismu papi Aleksandru VI. Borgiji. Upravo sličnost između Martinčeva zapisa i Marulićeve *Molitve* bitna je za određivanje vremena nastanka te značajne Marulićeve pjesme. Naime, na temelju činjenice da »Marulićeva *Molitva* Betulijanaca u 'Juditi' (libro drugo, stih 142. i dalje) [...] u nekim svojim stihovima podsjeća na Marulićevu 'Molitvu'«,²³ možemo zaključiti da je Marulićeva *Molitva* nastala između 1493. (tj. nakon Krbavske bitke) i 1501. (kada je Marulić u travnju završio *Juditu*),²⁴ odnosno da je nastala najvjerojatnije jubilarne 1500. godine, prije nego se Marulić, kao i toliki drugi u ondašnjoj Europi, otpravio na hodočasni put u Rim.²⁵ *Molitva suprotiva Turkom* zacijelo je nastajala u isto vrijeme kada je Marulić na talijanskom napisao i svoj antiturski sonet kojem prvi stihovi glase: »Qual maraviglia se 'l furor turchesco / Vi preme e strugge, o gente christiana«,²⁶ budući da *Molitva* i sonet(i) proistječu iz istih osjećaja i pobuda što ih Marulić iznosi u svom I. pismu upućenom prijatelju mu Jeronimu Ćipiku u Veneciju 19. VII. 1501. godine, u koje je priložio i svoju (do danas nepronađenu) raspravu koju je napisao »ponovno razmišljajući u sebi o tlačenju kršćana od strane nevjernika

²³ N. K o l u m b i ć, *ibid.*

²⁴ I Kolumbić misli da je Marulićeva *Molitva* nastala vjerojatno u ranijoj fazi njegova stvaranja. *Ibid.*, str. 386, 387; Kolumbić to potkrepljuje i mišljenjem Carla V e r d i a n i j a koji »u svom iscrpnom radu 'Prose e versi inediti di M. Marulo' (Ricerche slav., vol. VI, 1958, 141) s dosta razloga stavlja Marulićevu pjesmu 'Molitva suprotiva Turkom' u doba nepotpune autorove pjesničke zrelosti, za razliku od vremena kad su nastala djela 'Judita' i 'Suzana'.« N. K o l u m b i ć, *ibid.*, str. 386, bilj. 15. Stanislav M a r i j a n o v i ć, naprotiv, misli da je *Molitva* nastala u isto vrijeme kad i Marulićeva elegična poslanica Franu Martinčiću, odnosno čvrsto je vezuje za doba pape Julija II. (1503-1513); vidi: Stanislav M a r i j a n o v i ć, »Marko Marulić u epistolografiji«, u: *Dani Hvarskog kazališta XV – Marko Marulić*, Književni krug, Split, 1989., str. 250. Ostali autori kada pišu o Marulićevoj *Molitvi* nerado se izjašnjavaju o vremenu njezine nastanka. U svakom slučaju čini se da je *Molitva* neka vrsta stvaralačke, ali i duhovne pripreme za pisanje *Judite*, pa tako F r a n g e š ekstatično zaključuje: »Judita je sva pisana 'suprotiva Turkom'«. Ivo F r a n g e š, *Dike ter hvaljenja meštra Marula*, u: M. Marulić, *Judita*, Književni krug, Split, 1984., str. 10.

²⁵ Vidi: Petar R u n j e, »O oporukama Marka Marulića i njegovu posjetu Rimu godine 1500«, *Colloquia Maruliana* VI, Književni krug Split – *Marulianum*, Split, 1997., str. 130. Iste godine rođen je Primož Trubar.

²⁶ Sonet je (s još jednim slične tematike), pretpostavljajući moguće Marulićevo autorstvo, objavio Mirko D e a n o v i ć u tekstu: »Due sonetti inediti di Marco Marulić«, *Giornale storico della letteratura italiana*, CVIII/1936., 216-224, Roma, 1936. Pronađena Marulićeva pisma potvrdila su Marulićevo autorstvo tih soneta. Vidi: Miloš M i l o š e v i ć, »Sedam nepoznatih pisama Marka Marulića«, *Colloquia Maruliana* I, Književni krug, Split, 1992., str. 5-31; i: Marko M a r u l i ć, »Sedam pisama«, u *ibid.*, str. 33-53. Milošević je sonet donio u originalu i u svom prijevodu; njegov prijevod navedenih stihova glasi: »Pa zar je čudno ako bijes vas turski / Tlači i ništi, o braćo kršćani« (vidi: *ibid.*, str. 14).

Isti sonet na Marulićevu čakavštinu preveo je Mirko Tomasović nastojeći »naznačiti izvorni materinski Marulićev jezični pečat«. Navedeni stihovi u njegovu prijevodu glase: »Zač sila turska tlači te i bije, / Kakva li čuda, o karstjanski puče.« Vidi: Mirko T o m a s o v i ć, »Marulić sonetima opominje 'kršćanski puk' zbog grešnih čina i neodgovornosti«, *Vijenac*, VII, br. 134, str. 18, Zagreb, 22. IV. 1999.

i tražeći u mašti uzroke.«²⁷ Želio je njome postići isto što želi i *Molitvom*: »neki duhovni plod među kršćanima«,²⁸ tj. da se »crkveni velikodostojnici i svjetovna gospoda (pobrinu) da se podanici, putem zabrana i kazni, okane javnih zločina koje vrše. Inače s nama je gotovo, protiv nas će uvijek biti božji gnjev, koji je više potican nemarom onih koji predsjedaju, nego nedostacima narodâ.«²⁹ Prihvatimo li tu pretpostavku, spomenuti sonet prethodio je, ili pak nastao u vrijeme kada i *Molitva*, između 1499. i 1500., odnosno do korizme 1501. godine. Nakon toga nastaje *Judita* a poslije nje, vjerojatno sredinom (svakako prije 19. VII.) 1501, spomenuta filozofsko-povijesna rasprava-apel o potrebi »moralne konverzije ljudi (koju Marulić) smatra bitnim uvjetom da tekući ratni naponi postanu uspješni i zaustave se teške bilance poraza«.³⁰

Molitva suprotiva Turkom Marulićeva je priprema za pisanje *Judite*. Skladajući *Molitvu* svladao je on željenu sintezu visokog i niskog stila, za koju se svjesno opredijelio odlukom da piše »u versih, po običaju naših začinjavac, i jošće po zakonu onih starih poet, kîm ni zadovoljno počitati kako je bilo prošlo«, jezični instrumentarij čakavski (harvacki) uvježbavajući prijevodom djela *Od naslidovan'ja Isukarstova*.³¹

Po običaju svojega vremena sastavivši prethodno oporuku,³² Marulić je svoju *Molitvu*, vjerujemo, kao svoj zavjetni dar ponio u Rim misleći i ciljajući njome i na brojne našijence koje će ondje zateći, ali i na papu Aleksandra VI.³³ i vatikanske krugove uopće, zbog kojih je pjesmu i opremio šifriranom porukom kojom je mislio djelovati na papinu taštinu. Ispisao ju je kao akrostih *SOLUS DEUS POTEST NOS LIBERARE DE TRIBULATIONE INIMICORUM NOSTRORUM TURCORUM SUA*

²⁷ Marko Marulić, »Sedam pisama«, *Colloquia Maruliana* I, Književni krug, Split, 1992., str. 35.

²⁸ M. Marulić, *ibid.*

²⁹ *Ibid.*

³⁰ M. Milošević, *ibid.*, str. 23.

³¹ Završio ga je 21. VI. 1500. godine; vidi: Bratislav Lučin, »Chronology of the Life and Works of Marko Marulić« — *Most/The Bridge*, 1-4/1999., str. 8.

³² 25. rujna 1500.; vidi: Mirko Tomasović, *op. cit.*, str. 19; vidi i: P. Runje, *ibid.*, str. 127-131.

³³ Godine 1500. imao je papa Aleksandar VI. i sam drugih briga i poslova. Bio je zaokupljen ženidbom svoje kćeri Lukrecije za Alfonsa d'Este. Osim toga: »Dok je on (Cesare Borgia, op. L.P.) ratovao s Romagnom, nastojao je njegov otac da rimskim velikašima pootima nasljedna dobra. Navalio najprije na Gaetanije. (...) Aleksandar ovlasti već 9. ožujka 1499. apostolsku komoru da gaetanska imanja proda njegovoj kćeri za osamdeset tisuća dukata. (...) Taj se kup izvršio u veljači 1500., te Lukrezia, koja je već bila gospodarica Spoleta i Nepija, postade tako i gospodarica Sermonete. Uzalud je nesretnik Giacomo Gaetani prosvjedovao u svom zatvoru; otrovali ga 5. srpnja 1500.« Cit. prema: Ferdinand Gregorovius, *Lucrezia Borgia*, Minerva, Zagreb, 1939., str. 107-108. Iste je godine Rimom kolala satira *Dijalog smrti i pape u groznici* (*ibid.*, str. 108); iste godine (1500.) »došao je Kopernik s dalekog sjevera u Rim i predavao tu matematiku i astronomiju« (*ibid.*, str. 113). Dijelove spomenute satire vidi u: Klabund, *Borgia*, Zora, Mala bibl., knj. 146, Zagreb, 1952., str. 155-156. Aleksandar VI. umro je 1503.

POTENTIA INFINITA, što mi ga je jednog posrećenog dana vertikalom pogleda milosno bilo dano otkriti.³⁴ Na pitanje »zašto se Marulić odlučio na dvojezičnu

³⁴ Bilo je to jednog dana 70-ih godina prošlog (20.) stoljeća, kada sam tekst *Molitve* čitao u knjizi: Marko Marulić, *Plavca nova*, koju su priredili Tonko M a r o e v i ć i Mirko T o m a s o v i ć, a objavio je Nakladni zavod »Marko Marulić«, Split, 1971. godine. Od zgranutosti nisam mogao vjerovati svojim očima. Dugo vremena nakon toga iščitavao sam svu dostupnu mi marulološku literaturu htijući vidjeti je li tko ipak o tome nekad pisao, odnosno je li zapazio tu posebnost te pjesme. Tek kada sam se uvjerio da taj akrostih nitko ne spominje, tj. da je od vremena nastanka pjesme ostao nezapažen, objavio sam to svoje otkriće u splitskom listu *Nedjeljna Dalmacija* od 27. XII. 1975. u feljtonu pod naslovom »O Marku Maruliću, o konjaku i o jednoj tajni«. Ne možemo, naime, znati jesu li Marulićevi suvremenici proniknuli u tu njegovu tajnu, međutim, u rukopisu *Molitve suprotiva Turkom* što se čuva u NSK (R 6634) iz 16. st., akrostih je jasno istaknut velikim slovima; vidi: M. T o m a s o v i ć, *op. cit.*, str. 147. na kojoj je objavljen faksimil prve i završne stranice te pjesme; na njoj: »Jasno se vidi početak akrostiha: *Solus Deus potest...*« (M. T o m a s o v i ć, *ibid.*), te njegov kraj: ... *infinita*. Isti taj svoj tekst objavio sam zatim u knjizi *Jantarna kocka*, Biblioteka itd., knj. 93, ur. Zlatko Crnković, Znanje, Zagreb, 1982., str. 20-24. To moje otkriće, začuđujuće, imalo je tada malo odjeka.

Prvi je o tome pisao Vedran G l i g o: »*Molitva* je još življa i pjesnički uspjelija jer je za svoj iskren doživljaj Marulić našao odgovarajuće slike i adekvatan jezični izraz iako ju je, kako je to lucidno zapazio L. Paljetak, napisao na zadani latinski akrostih: *Solus deus potest nos liberare de tribulatione inimicorum nostrorum Turcorum sua potentia infinita* (Samo Bog nas može spasiti od nevolja neprijatelja naših Turaka svojom bezgraničnom moći)«, u: *Govori protiv Turaka*, Logos, Split, 1983., str. 153; u bilj. 16 na str. 162 naveden je i izvor, spomenuti feljton.

Zatim je o tome pisao Mirko T o m a s o v i ć u tekstu »Humanistička izražajna dvojnost Marulićeva opusa« (*Forum*, XXVI/1987, knj. LIII, br. 5-6): »Nadasve je zanimljivo da je u jednoj poznatoj hrvatskoj pjesmi *Molitva suprotiva Turkom* dovitljivo ispisao akrostih na latinskom, koji glasi: SOLUS DEUS POTEST NOS LIBERARE DE TRIBULATIONE INIMICORUM NOSTRORUM TURCORUM, SUA POTENTIA INFINITA. Riječ je o enigmatsko-makaronskom efektu, koji simbolično reflektira intimnu spregu dvaju jezika i bilingvalni simultanit u procesu pisanja« (*Ibid.*, str. 757), u bilješki (br. 6) samo spomenuvši izvor informacije: »Vidi L. Paljetak, *Jantarna kocka*, Zagreb 1982., str. 20-24.« Kasnije je Tomasović eksplicitnije te piše: »Kako je domišljato pročitao Luko Paljetak, Marulić je svoj nezatomljeni osjećaj izrazio i u akrostihu pjesme, koja izriče latinsku poruku SOLUS DEUS POTEST NOS LIBERARE DE TRIBULATIONE INIMICORUM NOSTRORUM TURCORUM, SUA POTENTIA INFINITA ('Samo Bog može nas spasiti od nevolje neprijatelja naših, Turaka, svojom moći bezgraničnom').« Cit. prema: M. T o m a s o v i ć, *Marko Marulić Marul, ibid.*, str. 146; u bilješki pak donosi informaciju: »To je (Paljetak) priopćio u feljtonu *O Maruliću, o konjaku i o jednoj tajni, Nedjeljna Dalmacija*, Split, 22. srpnja 1979., pretiskanom u knjizi *Jantarna kocka*, Zagreb, 1982., str. 20-24« (*Ibid.*, str. 174, bilj. 11). Dodaje tome i zanimljivu napomenu: »Jedan natpis iz stare Salone sačuvan u fragmentu ruševine, veli da samo Bog može spasiti Rimsku republiku« (*ibid.*).

O istom piše i Slavko P e l e h u tekstu »Marulove enigmiforme«: »U kolumni koju je u 'Nedjeljnoj Dalmaciji' vodio, Luko je Paljetak 22. VII. 1979. godine objavio to ne baš malo literarno-enigmološko otkriće. Paljetak saopćava da je u svojoj pjesmu na hrvatskom *Molitva suprotiva Turkom* (u tekstu spac., L.P.) Marulić akrostihovno sakrio svoju antitursku poruku, i to na — latinskom!« Cit. prema: *Dani Hvarskog kazališta XV — Marko Marulić*, Književni krug, Split, 1989., str. 356.

Mirko Tomasović u knjizi na franc. jez. *Marko Marulić / Marcus Marulus* (Književni krug Split *Marulianum*; *Almae matris Croatiae alumni*, Paris, Split, 1996.) spominje

slojevitost« u toj pjesmi, »odgovor je ne samo jasan nego i logičan! Marulić se poslužio onim jezikom kome je poruku namijenio. *Molitva suprotiva Turkom* kao pjesma namijenjena je hrvatskom življu koji je kao i sam Marulić strepio od nadiranja i nasilnih upada turskih četa pa je zato na — hrvatskom! Latinski akrostih upućen je onima koji vjeruju i govore u ime Boga a služe se latinskim i od kojih se očekuje pomoć kao akt kršćanskog milosrđa, te je stoga i na — latinštini!«³⁵ Unutar hrvatskog življa Marulić je prije svega mislio na žene koje, s rijetkim iznimkama, nisu bile vične latinskom.³⁶ Bio je to njegov univerzalni »apel, krik u ogulhlu Europu, povik humanista, koji se ne bori sabljom nego perom«,³⁷ inkrustriran u pjesmu. Zapravo obratno: *Molitva suprotiva Turkom* nastala je iz tog akrostiha, on je njezina tvorbeno os, stup oko kojega se okuplja ta molitva, stup koji simbolizira papu oko kojega bi se morala okupiti kršćanska Europa u borbi protiv Turaka. Papa je Petrov namjesnik, predstavnik Krista (Boga) na zemlji; latinski jezik (nakon što je u tome zamijenio grčki) jest jezik Svetog pisma, jezik Logosa, Božje Riječi: iz Božje Riječi, dakle, izvire ta Marulićeva pjesma tekući dalje, kao voda iz hrama, u 172 hrvatska stiha, otkrivajući tako ne samo Marulićevo pjesničko nego i raznoliko enigmatičko umijeće³⁸ kao dokaz njegovih ezoterijskih interesa, odnosno kao element koji takvim njegovim pjesničkim strukturama, a tih ima više, »ne umanjuje literarnu vrijednost (nego) još više pridonosi njihovu manirističkom esteticizmu«. ³⁹ Akrostih je nezamjetljivo inkrustriran u pjesmu tako da svatko tko tu pjesmu čita, iščitava (ili možda i pjeva) kao molitvu, mora izgovoriti i tu apodiktičnu vapajnu Marulićevu latinsku konstataciju, kao magičnu zaštitnu formulu koja će učinkovito djelovati upravo snagom svoje prikrivenosti, odnosno mogućnošću da je se nesvjesno, kao kakav sveti zapis, čitanjem/ izgovaranjem višekratno ponavlja. Riječ je o tipu molitve kojom se molilac kaje

navedeni akrostih (str. 38); jednako čini i Slobodan P. Novak u: *Povijest hrvatske književnosti*. Od humanističkih početaka do Kašićeve ilirske gramatike 1604., 2. knj., Antibarbarus, Zagreb, 1997., str. 184, ne spominjući druge okolnosti. Taj Marulićev akrostih navodi i Bratislav L u č i n u knjizi na španj. jez. *Marko Marulić (1450-1524)*, Ediciones clásicas, Madrid, 2000., str. 43.

Zanimljivo je primijetiti da otkriće tog značajnog akrostiha nije utjecalo i na njegovo grafičko isticanje u onim izdanjima Marulićevih djela nakon 1979. u kojima je objavljena ta pjesma; primjerice u: Marko M a r u l i ć, *Versi harvatski*, prir. Marin F r a n i č e - v i ć i Hrvoje M o r o v i ć, Čakavski sabor, Split, 1979., str. 167-171 (možda je knjiga bila već u tisku); nije, međutim, to učinjeno ni u izdanju: Marko M a r u l i ć, *Pisni razlike*, prir. Josip V o n č i n a, Opera omnia, knjiga druga, sv. 2, Književni krug, Split, 1993., str. 148-152, naprotiv, tu su svi stihovi tiskani ravno, iako akrostih nose istaknuti neparni stihovi (njih 86).

³⁵ Slavko P e l e h, *ibid.*, str. 360.

³⁶ »Primjerice, Marulićev kršćansko-vergilijanski ep *Judita*, pisana hrvatskim a ne latinskim jezikom, uvela je u tijekove visoke književnosti neobrazovaniji sloj publike, među njima i žene.« Dunja F a l i š e v a c, »Mjesto i značenje epike u stihu u hrvatskoj kulturi«, *Republika*, LVII/2001, br. 1-2, str. 220.

³⁷ Luko P a l j e t a k, *Jantarna kocka*, Znanje, Zagreb, 1982., str. 24; vidi bilj. 29.

³⁸ vidi: Slavko P e l e h, *ibid.*, str. 352-364, te bilj. 3-10.

³⁹ *Ibid.*, str. 359.

za svoje grijehе i traži od Boga dobročinstvo i milost. Koliko je Marulić vjerovao u snagu molitve i njezinu vrijednost, vidljivo je pak iz druge knjige njegove *Institucije*, koju »posvećuje brizi za molitvu i načinu na koji treba moliti«, pokazujući da molitvu, kao susret i razgovor s Bogom, »izvanredno cijeni, smatra je sastavnim dijelom kršćanskog života i osobitim pomagalom za napredak u kršćanskoj savršenosti«,⁴⁰ to jest u svakoj nevolji pa tako i u najvećoj koja je provalom Turaka zaprijetila i pojedincu i čitavoj europskoj kršćanskoj zajednici.

Zanimljiv je i numerološki aspekt ove pjesme koji Maruliću, kako pokazuju istraživanja,⁴¹ također nije bio stran. Pjesma se, naime, sastoji od 172 stiha, što je u stvari zbir od 100 + 72. Brojku 100 valja uzeti kao dio cjeline u cjelini, tj. kao broj koji »izdvaja neku osobu, skupinu ili bilo koju zbiljnost«. ⁴² Njemu je pridodan broj 72 koji možemo shvatiti kao umnožak brojeva 9 i 8. Broj 9 simbolizira harmoniju triju svjetova,⁴³ upravo onako kao što to čini i papina trokruna (tijara), broj 8 naprotiv znači zakon pravde⁴⁴ na koji Marulić u svojem apelu i računa, čitajući u tom broju i Ružu vjetrova koju bez dvojbe povezuje s onom Mističnom ružom u kojoj vidi simbol Blažene Djevice, kojoj se na kraju *Molitve* upravo i obraća (stihovi 163-172). Broj 72 simbolizira gvožđe, oružje, boga Marsa,⁴⁵ moguće ga je vidjeti i kao umnožak brojeva 12 i 6. Broj 12 s jedne strane predstavlja Crkvu, on je rezultanta umnoška broja 4 (prostorni svijet) i broja 3 (sveto vrijeme); to je broj Nebeskog Jeruzalema,⁴⁶ upravo onoga grada kojem Marulić u usta stavlja sličnu tužbalicu, lament koji »pjesnički je dioskur *Molitvi suprotiva Turkom*«. ⁴⁷ To je i broj božjeg naroda⁴⁸ (kakav je i hrvatski, koji je upravo napadnut od

⁴⁰ Gabrijel Jurišić, »Kršćanska molitva u Marulićevoj Instituciji«; sažetak u: *Marulićevi dani 2000*. Znanstveni, književni i izdavački program. Književni krug Split, Split 2000., str. 20. »Osim toga iz svih se tekstova (*Institucije*, op. L.P.) dade zaključiti da Marulić nije samo znao lijepo pisati o molitvi i drugima je preporučivati, nego da je i sam bio ustrajni i pobožni molitelj.« *Ibid.*, str. 20.

⁴¹ Vidi: Hrvojka Mihanović-Salopek, »Marulićeve parafraze latinskih himana«, u: H. Mihanović-Salopek, *Hrvatska himnodija od srednjeg vijeka do preporoda*, Književni krug, Split, 1992., str. 51-61, posebice str. 55 i 59. Marulićev interes za mistično-simboličko značenje brojeva očituje se i u epigramu posvećenom papi Leonu X. iz 1513. godine; naime, u njemu »odražava se interes za mistične vrijednosti brojeva kakvim je prožeta *Davidijada*, na kojoj je Marulić radio tih godina; ideju o savršenstvu broja 10 preuzeo je iz Pseudo-Aristotelovih *Problema*, kako svjedoči bilješka u *Repertoriju* (Rep. 291).« Marko Marulić, *Glasgowski stihovi*, preveo i priredio Darko Novaković, MH, Zagreb, 1999., str. 205.

⁴² Vidi npr.: J. Chevalier-A. Gheerbrant, *Rječnik simbola*, NZMH, Zagreb, 1983., str. 640.

⁴³ Frederik Lionel (Frédéric Lionel), *Sakralna astrologija*, Prosveta, Beograd, 1984., str. 23.

⁴⁴ Vidi: *ibid.*, str. 23.

⁴⁵ F. Lionel, *ibid.*, str. 31, 21.

⁴⁶ Vidi: Ivan, *Otkrivenje* 21,12; 12,2; 12,14.

⁴⁷ Slobodan P. Novak, *op. cit.*, str. 185.

⁴⁸ Vidi: Xavier Léon-Dufour, *Rječnik biblijske teologije*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1980., str. 117.

nevjernika). Broj 6 znači božansku trojnost koja se projicira u trojnost pojavnoga svijeta.⁴⁹

Sam akrostih zauzima 68 neparnih stihova pjesme. Zanimljivo je primijetiti da, podijelimo li taj broj brojem 5, dobivamo ponovno kombinaciju 17,2, tj. 17,2, pri čemu broj 5 jest broj Čovjeka.⁵⁰ Svakako, svaki brojčani odnos, pa dakle i ove Marulićeve, treba prihvaćati sa sviješću da je vrlo često »njihov ključ za nas izgubljen i vrlo ga je teško naći«,⁵¹ kao što je to uostalom bilo i sa spomenutim akrostihom. Ovo je samo pokušaj prodora u još jedan sloj ove složene Marulove pjesme.

Primarnom strukturom slična je ona spomenutoj glagoljaškoj pjesmi »Molitva protiv Turaka«,⁵² pri čemu, »doduše, ne možemo reći da ju je Marulić od početka do kraja ropski slijedio ili parafrazirao«. ⁵³ Nepoznati začinjavac se, naime, na početku obraća Mariji, a Marulić (otac hrvatske književnosti)⁵⁴ Bogu ocu. Općenito gledajući: »Pjesma se konstruira u tri sloja (pobožno-pokajnički, domovinski, osobni) u stanovitoj sintezi, vjerovanju u izmoljenu svevišnju intervenciju kao jedino utočište u proročki sudbonosnim trenucima«, ⁵⁵ odnosno strukturirana je po načelu koje bi se, uopćeno govoreći, moglo karakterizirati kao sloj molitve — sloj (opisa) turskih zlodjela. Od 1-4. stiha Marulić se obraća molitvom Bogu, slijedi zatim opis turskih zlodjela (ubijaju, vode u ropstvo, siluju, otmaju djecu majkama i obrezuju ih, prodaju u roblje, ruše oltare i svetinje, oskvrnjuju sveta mjesta i predmete; stihovi 5-28), govori se o njihovoj sili i strahu koji izazivaju (stihovi 29-31) i ponovo se apostrofira Bog (stih 32), nakon čega opet slijedi popis njihovih zločinstava (stihovi 33-40), te napomena o onima koji se protiv njih bore (»Harvati, Bošnjaci, Garci, Latini, Sarbli, Poljaci« i još »nici«, pri čemu »nikih ni«, »a druži ne smiju«; stihovi 41-46). Zatim opet slijedi zaziv Bogu da otpusti naše grijehe, da ne pogubi ostatak kršćana, da se slomi »mač poganski«, s iznošenjem argumenata: jesmo Evina grešna djeca, ali Božja smo stvorenja i Bog je naš spasitelj i otkupitelj (stihovi 47-54). Taj se zaziv produžuje u čistu, na 74. i 79. psalmu zasnovanu molitvu⁵⁶ (stihovi 55-58). Nakon toga upozorava Marulić ponovno na

⁴⁹ F. Lionel, *ibid.*, str. 23.

⁵⁰ *Ibid.*

⁵¹ X. Léon-Dufour, *op. cit.*, str. 118.

⁵² Vidi bilj. 17.

⁵³ N. Kolumbić, *ibid.*, str. 386. »... ali ima nekoliko zajedničkih crta koje kazuju da mu ta pjesma, možda u kakvoj drugoj varijanti, nije bila nepoznata«. *Ibid.*

⁵⁴ Naslov referata Ive Frangeša na Međunarodnom znanstvenom skupu »Marko Marulić, otac hrvatske književnosti« (Split, 23-25. IV. 2001.) glasi: »Utemeljenost metaforičkog određenja: Marulić — 'otac hrvatskog umjetnog pjesništva'«; na istom simpoziju Milan Moguš govori o temi: »Marko Marulić — otac hrvatskoga književnog jezika«; Slobodan P. Novak prvi nastavak svog podlistka u *Slobodnoj Dalmaciji* (3. IV. 2001., str. 8) naslovio je pitanjem: *Marul otac, a majka?!*

⁵⁵ M. Tomasović, *Marko Marulić Marul*, Erasmus Naklada, Književni krug Split, Zavod za znanost o knj. fil. fak. Sveuč. u Zagrebu, Zagreb-Split, 1999., str. 145.

⁵⁶ »Marulić se u većem broju svojih kraćih pjesama oslanjao na psalamsku poetiku (*Molitva suprotiva Turkom, Tužen'je grada Hjeropolima*)«, Dunja Fališevac, *Vrstovni*

opasnost koju Turci predstavljaju navodeći još jednom njihova zlodjela (stihovi 60-64) sugestivno apostrofirajući Boga i nagovarajući ga da pomogne (stihovi 65-73). Pri tome se služi snažno naglašenom metatezom polustihova »Jur dovolje budi, jur budi dovolje« (stih 73), tj. upotrebljavajući tzv. osjećajni (patetizirani) tip rasporeda riječi u sintagmi, nakon što je već upotrijebio tzv. intelektualni tip, smjenjujući *crescendo* prvog polustiha emocionalno ekspaniranim *decrescendo* drugog polustiha.⁵⁷

Marulić traži Božju pomoć kao jedino sredstvo obrane (stihovi 74-78) obrazlažući to činjenicom da ni jači narodi nisu u takvoj borbi mogli bez nje pobijediti (stihovi 79-84). Priznajući grijehe učinjene protiv Boga, on ponovno zaziva njegovu pomoć bez koje »mači ne valjaju, ni ščit s oklopljama« (stihovi 85-90), moleći da se i ovaj put smili svom puku, kao što je to činio i prije u sličnim opasnostima, navodeći za to niz (katalog) primjera, od lokalnih (Patareni) do klasičnih biblijskih (stihovi 91-139). Molitva se nakon toga intenzivira ponovnim prisjećanjem na turska zlodjela (otimanje male djece u janjičare, progoni, silovanja itd.) i na trajnu (istina ne baš posve postojanu) vjernost puka (stihovi 140-162). Ne treba previdjeti stilska sredstva kojima se Marulić pri tome služi. Iznoseći turska zlodjela Marulić na početku spominje majke i *dicu* (»dicu neumiću obrizav«; stih 23): ona u ponovljenom zazivu/vapaju postaju međutim *dičica, sestrica, bratac* (»Taj plače dičicu (...), / Plače brat sestricu, a sestra bratca nje.« — stih 151-152). Upravo tim deminutivima, kao pojačanim psihološkim sredstvom, nastoji on djelovati na otvrdla i nezainteresirana srca zavađenih europskih vladara, kojima se obraća u svojim latinskim epigramima,⁵⁸ ali prije svega na očinsko srce Božje, tj. Kristovo (kojem se od 155. do 162. stiha utječe), odnosno na majčinsko srce Božje majke, budući da se završni stihovi (164-172), koji slijede, obraćaju upravo Njoj, kao našoj najboljoj zagovornici i odvjetnici.

Izuzmu li se dakle dijelovi koji pripadaju čisto molitvenom zazivu i prošnji, ostatak *Molitve suprotiva Turkom* može se grupiranjem podijeliti u nekoliko karakterističnih sekcija. Od njih je najbrojnija ona u kojoj se nabrajaju turski zločini (stihovi 5-25, 33, 35-40, 62, 147-148). U njima se »već javlja gotovo čitav frazarij o Turcima koji će se i kasnije ponavljati«,⁵⁹ a koji se već susreće u spomenutoj Šižgoričevoj *Elegiji o pustošenju Šibenskog polja* (stihovi 71-75),⁶⁰ odnosno u

sastav Marulićeve hrvatske lirike; sažetak u: Marulićevi dani 2000., Književni krug Split — *Marulianum*, Split, 2000., str. 15. Čini npr. tako u svojoj pjesmi i P. T r u b a r. Vidi bilj. 88; vidi i bilj. 73.

⁵⁷ Vidi: Bogdan P o p o v i ć, *Raspored reči u jednom prevodu Petra Budmani*, poseban otisak iz *Rešetarova zbornika*, Štamparija »Jadran«, Dubrovnik, 1931., str. 1-5.

⁵⁸ Takav je npr. epigram br. 18 *De Gallis et Hispanis inter se bellantibus* i posebice onaj br. 19 napisan *In discordiam principum Christianorum*, vidi: Marko M a r u l i ć, *Glasgowski stihovi*, prev. i prir. D. N o v a k o v i ć, MH Zagreb, 1999., str. 22-25.

⁵⁹ V. G l i g o, *Govori protiv Turaka*, Logos, Split, 1983., str. 41.

⁶⁰ Vidi: *Hrvatski latinisti I*, Zora, MH Zagreb, 1969., str. 142-143.

spomenutoj glagoljaškoj »Molitvi protiv Turaka« (stihovi 10-23),⁶¹ ili u kronici popa Martinca.⁶² Sukladna joj je manja sekcija u kojoj se govori o turskoj brojčanoj nadmoći i sili (stihovi 29-30, 64-65, 79-80, 163). U njoj Marulić slijedi i trajni mitski diskurs o brojčanoj veličini protivnika i srednjovjekovno-renesansni kronotop zasnovan na onim oznakama i generalizacijama Islama od kojih su sve »deklarativne i samoevidentne, njihovo je glagolsko vrijeme bezvremena vječnost; podrazumijevaju ponavljanje i snagu«⁶³ koja više nije inferiorna europskoj. Marulić se boji upravo te bezvremenosti, tog stalnog prezenta (koji i sam upotrebljava),⁶⁴ svjestan da turska prisutnost u Europi njegova vremena nije samo psihološka inačica problema orijentalizma kao oblika paranoje (»znanja različitog od, recimo, običnog povijesnog znanja«),⁶⁵ jednako kao da to nije ni činjenica neke »imaginativne geografije i dramatičnih granica koje ona iscertava«.⁶⁶ Njemu su savršeno jasni krvavi obrisi dramatičnih granica vrlo konkretne domaće topografije, poznaje brojčanu veličinu (»silu, koj nî broj«, stih 163) i premoć protivnika koja prelazi okvire mitskog diskursa o njemu.

Uzroci svemu tome izneseni su u najmanjoj sekciji pjesme. U osnovi im je naš počinjeh grijeh, sagrješenje prema Bogu koji se zato na nas rasrdio te nas s pomoću njih (neprijatelja naših, Turaka) kažnjava i ubija (stihovi 54, 85, 102, 141-142). S tom sekcijom u najtješnjoj je vezi sekcija u kojoj se, u molitvenom razgovoru pa i raspri s Bogom, iznose argumenti zbog kojih bi nam on koji je »svemogi«, »kîm svaka postaju«, morao pomoći; on je, naime, naš spasitelj i otkupitelj, milosrdan je i kraljuje svuda, mi smo njegov puk, nama je dao svoj »karst«, a ne njima koji ga i ne poznaju nego su sluge đavolove koje ne haju za Boga ni za pravu vjeru. Te svoje navode Marulić potkrepljuje povijesno-biblijskim primjerima Božje pomoći drugima (proroku Iliji i Elizeju; Izraelcima u borbi protiv faraona; Jeruzalemu protiv kralja Ksara, protiv Idumejaca, Maobita, Amonita), sa zadivljujućom pravničkom argumentacijom — Marulić je, prisjetimo se, studirao pravne nauke i bio u tome vješt, kao i njegova braća⁶⁷ — logički zasnovanom na jednostavnim premisama: ako si mogao pomoći njima, pomoz i nama radi već ranije podastrih dokaza. Zanimljivo je primijetiti da u katalog primjera Božje pomoći drugima Marulić nije uvrstio i Betuliju, što je možda dokaz da se već tada, u vrijeme nastanka *Molitve*, u njemu rodila zamisao da napiše *Juditu*, odnosno, da ju je već počeo pisati. *Molitva suprotiva Turkom* nije dakle samo Marulićeva molitva nego i Marulićev obrambeni odvjetnički govor pred Vrhovnim Suceu u

⁶¹ Vidi: N. K o l u m b i ć, *ibid.*, str. 386.

⁶² Vidi: N. K o l u m b i ć, *ibid.*, str. 387.

⁶³ Edward W. S a i d, *op. cit.*, str. 94.

⁶⁴ »Za sve je te funkcije često dovoljno rabiti jednostavnu sponu *jest.*« E. W. S a i d, str. 94.

⁶⁵ E. W. S a i d, *ibid.*, str. 94-95.

⁶⁶ *Ibid.*, str. 95.

⁶⁷ Vidi: M. T o m a s o v i ć, *op. cit.*, str. 17.

korist ugrožene slabije i malobrojnije strane kojoj bez Njegove pomoći, njegove beskrajne moći, ne može biti spasa, kako to pak jezikom knjige Božje Marulić i izriče u akrostihu pjesme.

U godinama koje su slijedile nakon Krbavske bitke (1493) Marulićeva *Molitva*, kao svojevrsna dotadašnja *summa antitursica* svojim sugestivnim tonom u kojem »pjesnički *impetus animorum*, kao oblik svijesti (...) koja više nije ni evokacija, ni deklaracija (...) nego intendira agitacijskoj književnosti, tvori 'svrstano' pjesništvo koje (...) može ponijeti znak *poesia impegnata*«⁶⁸ (zajedno s diptihom *Tužen'je grada Hjerzolima* i spjevom *Judita*), moćno iradijacijski djeluje na bliži i dalji društveno-kulturni prostor. Turci svojim provalama i ratnim napredovanjem ubrzavaju i račvanjem umnožavaju već spomenuti domino-efekt pâda brojnih gradova obrane i sve veći stupanj nesloge europskih vladara, što izaziva spontani oblik brojnih novih protuturskih glasova, od kojih će se mnogi uobličiti na način podudaran Marulićevoj *Molitvi*, izravnim aluzijama na nju ili na pojedine njezine elemente, kao što to npr. čini Trogiraniin Frano Andreis, tj. Trankvil Andronik u pjesmi *Ad Deum contra Turcos oratio carmine heroico* (*Molitva Bogu protiv Turaka*, u heksametrima),⁶⁹ nakon čega slijedi više njegovih javnih antiturskih oglašavanja.⁷⁰ Zanimljivo je napomenuti da Trankvil na kraju svoju pjesmu, kao i Marulić *Juditu*, naziva: *ladjica*.⁷¹

Utjecaj te Marulićeve pjesme proširio se i na čitav zadarski književni krug Marulićeva vremena⁷² pa tako i na njemu vremenski najbližega suvremenika Petra Zoranića. U svoje *Planine Zoranić* je izravno uveo pastira »ki biše *Marul* zvan«, koji »pojaše mileći, / bašćinu videći v pogibili blizoj«, parafrazirajući njegovu *Molitvu* izravnim citatom prve polovine prvog i drugog stiha: *Svemogi Bože moj, / odvrat od nas gniv tvoj*, reciklirajući zatim u šestercima te tužbalice poznati Marulićev frazarij vezan za turska zlodjela (spaljene kuće i imanja, odvođenje »dičice« — Marulićev afektivni deminutiv! — u ropstvo, skrnavljenje čistih »divica«), završivši to poglavlje, kako ga je u stihovnom dijelu i počeo, u počast Marulu, dvostruko rimovanim dvanaestercem, nakon čega: »Svim suze na očiju

⁶⁸ S. M a r i j a n o v i ć, *ibid.*, str. 251-252.

⁶⁹ Vidi: V. G l i g o, *op. cit.*, str. 188 i dalje. »Slično kao i u Marulića, ta se njegova protuturska usmjerenost uporno ponavlja u nizu njegovih napisa i možemo je pratiti od prvih mladenačkih pokušaja pa sve do kraja života kada je iz rodnog Trogira, uvijek dosljedan svojim stavovima, upućivao pisma raznim evropskim vladarima i papi.« *Ibid.*, str. 187-188.

⁷⁰ O Trankvilovoj špijunskoj aktivnosti koju je za vrijeme francusko-talijanskog rata obavljao, kao tajnik Antonija Rincona, u korist Ivana Zapolje, vidi u: Josip Ž o n t a r, *Obveščevalna služba in diplomacija avstrijskih Habsburžanov v boju proti Turkom v 16. stoletju*, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Razred za zgodovinske in družbene vede, dela 18, Ljubljana, 1973., str. 32, 51.

⁷¹ Vidi: V. G l i g o, *op. cit.*, str. 216.

⁷² Vidi o tome: Franjo Š v e l e c, »Marulić i zadarski pjesnici XVI. i XVII. stoljeća«, u: *Dani Hvarskog kazališta XV — Marko Marulić*, Književni krug, Split, 1989., str. 17-33.

bihu slišeci dva pastira baščine milujući, (tako) da Marulova po Dvorku rečena tužba hitra i umiča tega od svih bi pohvaljena.«⁷³

Pjesmu gotovo istovjetnog naslova: *Molitva Bogu suprotiva Turkom* ispjevao je i Trogiraniin Petar Lucić, sastavljač dragocjenog *Vartla*,⁷⁴ »pod neposrednim utjecajem Marulićevim (...). Pjesma, dakako, ni iz daleka ne doseže spontanost ni umjetničku vrsnoću svoga uzora«,⁷⁵ iako se može zapaziti podudarnost nekih stihova, npr. Marulićeva uvodnog, koji u Lucića (stih 5) glasi: »Bože sfemogući, stvoritelju sfih nas«, odnosno (stih 57): »sfemogi Bože moj«,⁷⁶ premda u njoj nema one Marulićeve pomne organizacije cjeline, ni pravničke preciznosti u podastiranju argumenata a, naravno, ni akrostiha, »već se sve uglavnom svodi na konvencionalne vapaje Bogu za pomoć«.⁷⁷

Lucićeva pjesma napisana je u vrijeme Ciparskog rata (1568-1573), u vrijeme turskih napada na Split, Zadar, Šibenik, Hvar i Trogir. Godinu dana prije početka spomenutog rata (1567)⁷⁸ Primož Trubar napisao je svoju *Pejsen zuper Turke*. Time se prostor recepcije te Marulićevom *Molitvom* kanonizirane aktualne teme, 43 godine nakon Marulićeve smrti (1524) širi i na slovenski protestantski, od Turaka jednako ugroženi prostor, što ga pak s Dalmacijom veže više tada već postojećih izravnih komunikacijskih kanala, kao mogućih posrednika konkretnog teksta Marulićeve pjesme, ili barem njezine glagoljaške prethodnice, iako je, dakako, moguće govoriti i o pjesničkom refleksu posvemašnje akutne teme koja je u Europi jednostavno bila u zraku. Tek pomnom raščlambom moguće je pokazati o kakvoj se vrsti recepcije (izravnoj ili neizravnoj) u pojedinom slučaju radi, unutar zadanog vidokruga očekivanja.⁷⁹

⁷³ Svi citati iz Zoranićevih *Planina* iz: Petar Zoranić, *Planine*. Izvornik i prijevod; prijevod i komentari Marko Grčić, GZH, Zagreb, 1988., str. 192-198. Ima tu »više motiva i ideja koje su zajedničke i jednom i drugom pjesniku, samo Zoranić u nastavku svoju pjesmu oblikuje prema motivima jedne Sannazarove pjesme u *Arcadiji*.« F. Švelc, *ibid.*, str. 22. Slično je i s parafrazama Psalama koji su »u tadašnjoj književnoj situaciji u Dalmaciji nastavak Marulićevih preokupacija«. *Ibid.*, str. 21. Na taj način postupa i Šime Budinić: »Jedna njegova prerada psalma neke je vrste 'molitva suprotiva Turkom', naravno, pod dojmom Marulićeve poznate pjesme.« *Ibid.*, str. 21.

⁷⁴ Petar Lucić, *Vartal*, prir. N. Kolmbić, Književni krug, Split, 1999.

⁷⁵ V. Gligo, *op. cit.*, str. 154.

⁷⁶ Naravno, ne mora se tu raditi o izravnom preuzimanju Marulićeva stiha nego (kao i kod njega samog) o već ustaljenoj formi/formuli zaziva na početku svake slične molitve.

⁷⁷ V. Gligo, *ibid.*, str. 154-155.

⁷⁸ U isto to doba »Petar Kanizije, jedan od stupova katoličke restauracije u njemačkim zemljama, pismom od 4. studenoga 1567. preporučuje bavarskim katolicima 'Librum exemplorum Maruli et eiusdem Evangelistarium', kao vrlo korisne za duhovni nauk«. Franjo Šanjek, »Marko Marulić i duhovna gibanja u doba restauracije«, u: *Dani Hvarskog kazališta — Marko Marulić*, Književni krug, Split, 1989., str. 68.

⁷⁹ Hans Robert Jauss (*Estetika recepcije*, Nolit, Beograd, 1978., str. 362, i bilj. 28.

Pejsen zuper Turke Trubar je napisao na već postojeću pučko-narodnu melodiju⁸⁰ iz 15. st., s Lutherovim tekstom: »Gott der Vater wohn uns bei, Christlich gebessert.« Nastala je tako posve nova pjesma protuturskog sadržaja; molba Bogu ocu pretvorena je u zaziv protiv turske opasnosti, ali i, kako se to vidi iz druge strofe, protiv papinske vlasti koja je prijatnija novoj, protestantskoj crkvi.

PEJSEN ZUPER TURKE

Bug oča, bodi per nas,
ke dar nom bode umreti;
našo revo, žalost znaš,
Turk, vrag nas hto požreti.
Obtu skaži tujo muč,
ne pusti nas zatreti,

5

80

35. Ena peissen: Gott der Vater wohn vns bey, etc. Per Truberum.

V lelei pejsni se prossi tu cilu Bogastvu v ti s. troici, de karsčenikom v nih nadlugah pomaga.

Bug o - ča bo - di per nas, ka - dar nam bo - de vmre - ti,
Na - šo re - vo, žalost znaš, Turk, vrag nas lito po - žre - ti.
Ob tu ska - ži tvo - jo muč, ne pu - sti nas za - tre - ti, vragu,
la - žam ver - je - ti, lu - do smert, ko - nec vze - ti.
Bo - di nam zvejsta po - muč, stuj nam vse - lej na stra - ni, v' pravi
ve - ri o - hra - ni, pred tur - sko si - lo bra - ni.
Bo - di naš sčit dan ter nuč, vsli - ši ti nas lu - bi o - ča Bug.

Prema: Jos(ip) Čer in, *Pesmi slovenskih protestantskih pesmaric, njih viri in njih poraba v poreformacijskih časih.* — Zbornik Slovenske matice, Ljubljana, 1908., str. 192-194.

vragu, ležom verjeti, hudo smrt, konec vzeti; bodi naša zvejst pomuč, stuj nom vselej na strani,	10
v pravi veri ohrani, pred tursko silo brani, bodi naš ščit dan ter nuč, usliši nas, lubi oča Bug. Jezus Kristus, naš Bug kral,	15
naša božja pravica, naše grehe si z nas spral, rešil nas od hudiča. Ne daj, da bi tuja čast od Turkov se zatrla,	20
od papeža zavrgla, tuja cerkov rezdrila. Skaži zdaj tujo oblast, daj se vsem ludem znati povsod prov pridigati,	25
v te trdnu verovati, ne daj nom od tebe past, usliši nas, Jezus lubi Bog.	
Sveti Duh, naš vučenik, skaži nom tujo milost,	30
nas vseh troštar, pomočnik, gledaj na našo dinost. Vrag, smrt, Turk nas strašijo, kir smo Boga spoznali, po tujim vuku djali,	35
Jezusu se podali. Zatu nas sovražijo, daj nom v veri obstati, tuj vuk vselej držati, Turkom trojico znati,	40
de nas več ne dražijo, usliši nas, lubi sveti Duh. ⁸¹	

/Bože oče, budi uz nas / kada nam bude mrijeti; / našu bijedu, tugu znaš, /
Turčin, neprijatelj žele nas progutati. / Zato pokaži svoju moć, / ne dopusti da nas

⁸¹ Cit. prema: *Starejše slovensko slovstvo*, Založba Obzorja, Maribor, 1980., str. 102-103; numeracija naša. Pjesmu je Trubar objavio u posebnoj knjižici koja je 1567. izišla kao dopuna II. izdanju njegove Pjesmarice iz iste godine. Osim te pjesme naslovljene *Ena duhovska pejsen zuper Turke*, spomenuta knjižica sadrži i note, te »enu opominane h pokuri inu k molitvi s. Daniela inu druge molitve«, kako stoji na naslovnoj stranici. Vidi: *Zgodovina slovenskega slovstva* I, Slovenska matica, Ljubljana, 1956., str. 230.

zatra, / (da) neprijatelju, lažima vjeruju, / stoj uvijek na našoj strani, / u pravoj nas vjeri sačuvaj, / od turske sile brani, / budi naš štit dan i noć, / usliši nas, dragi oče Bože. // Isuse Kriste, naš Bože kralju, / naša božja pravdo, / naše grijeha s nas si sprao, / spasio nas od đavola. / Ne daj da tvoju čast / Turci zatra, / da je papa ponizi, / da se tvoja crkva poruši. / Pokaži sada svoju vlast, daj da te svi ljudi spoznaju, / svuda pravilno ispovijedaju, / ú te čvrsto vjeruju, / nemoj nas od sebe odbaciti, / usliši nas, Isuse dragi Bože. // Sveti Duše, naš učitelju, / pokaži nam svoju milost, / (ti koji si) svih nas utješitelj, pomoćnik, / pogledaj na našu odanost. / Neprijatelj, smrt, Turčin nas plaše, / jer smo Boga spoznali, / po tvom nauku radili, Isusu se predali. / Zato nas mrze, / daj nam u vjeri ustrajati, / tvoj nauk uvijek držati, / da Turci Sveto trojstvo spoznaju, / da nas više ne uznemiruju, / usliši nas, dragi Duše sveti.⁸²

U svojoj pjesmi Trubar se, vidimo, obraća samo Ocu, Sinu i Duhu svetom, tj. Svetom trojstvu, a ne i Blaženoj Djevici, kako to na kraju svoje pjesme čini Marulić. Blaženu djevicu Trubar ne spominje zato što su protestanti iz svojeg repertoara isključili sav marijanski sadržaj, zadržavši se samo na kristološkim i soteriološkim problemima.⁸³ Sličnost između pojedinih mjesta Marulićeve i Trubarove pjesme postoji, međutim, unutar prostora već spomenutog antiturskog pjesničkog toposa, žanra, klišeja, na razini tzv. općih mjesta, iako ne treba isključiti ni mogućnost neposrednih dodira, odnosno poznavanje Marulićeve *Molitve* i/ili njezine ranije glagoljaške prethodnice, koja se, barem u jednoj od svojih varijanti, iz istih razloga pjevala,⁸⁴ kao predložka koji je, kako ćemo pokušati nešto kasnije obrazložiti, mogao poticajno (u istom antiturskom ozračju) djelovati i na Trubara i njegov protestantski krug. Izravnu podudarnost, naime, uočavamo između 4. stiha glagoljaške molitve: »ne daj mu nas pogubiti« i 6. stiha Trubarove pjesme: »ne pusti nas zatrejti«. Isto ćemo zapaziti usporedimo li Marulićev i Trubarov tekst; Trubarov stih (4): »Turk, vrag nas hto požreti«, zajedno s već navedenim stihom, korespondiraju s Marulićevim stihovima (59-60): »Radi su svih požrit, nigdar karvi siti; / Sve će, diju, podrit, a puk tvoj pobiti«. Trubarov stih (10): »stuj nom vselej na strani«, idejno korespondira s dva stiha (69,72) Marulićeve *Molitve*: »Ako s nami stati budeš, Gospodine // Ako tvoja kripot bude nas podpirat«. Trubarov

⁸² Slobodno preveo L. P a l j e t a k.

⁸³ Vidi: Jože P o g a č n i k, »Od Brižinskih spomenikov do Linhartovega Matička« u: *Starejše slovensko slovstvo*, Založba Obzorja, Maribor, 1980., str. 56.

⁸⁴ »... zato se ova pjesma i pjevala u crkvi u doba većih opasnosti. O tome lijepo govori stih: 'pri tom svetom ovom domu...' (...) Razlika između Marulićeve i anonimne pjesme osim iz stiha, proizlazi još iz toga što je anonim pisao svoju pjesmu za pjevanje u crkvi.« N. K o l u m b i ć, *ibid.*, str. 384, 386. Pjevani pjesnički tekst »dobio je dakle ulogu nekakvog mnemotehničkog sredstva koje treba olakšati prihvaćanje vjerskih istina«. J. P o g a č n i k, *ibid.*, str. 55. Sam T r u b a r u predgovoru/posveti svoje pjesmarice (vidi bilj. 76) ističe da »muzika i pjevanje kada se pravilno i pobožno izvode navode ljudsko srce na pobožnost i na kršćansku unutarnju radost. Sami znamo da postajemo mnogo pobožniji i pribraniji za molitvu, za slušanje božje riječi, za propovijed i prihvat sv. sakramenta, ako u crkvi zanosno pjevaju uz pratnju glazbala ili bez njih«. Cit. prema: J. P o g a č n i k, *ibid.*, str. 55; vidi: J. Č e r i n, *op. cit.*, str. 242-244.

stih (18): »rešil nas hudiča«, blizak je Marulovu stihu (157): »Iznesi od bluda nas, tere od djavljih ruk«, a stih (103): »Onako ukaž' njim moć i jakost tvoju«, podudara se s Trubarovim (23): »Skaži zdaj tujo oblast.«

Valja napomenuti da se Trubar antiturske teme dohvatio već i prije toga (1566. godine), prevodeći Lutherove stihove, objavljene već 1542. pod naslovom: *Ein Kinderlied, zu singen wieder die zween erzfeinde Christi und seiner heiligen kirchen, den Papst und den Türken*.⁸⁵ Lutherove stihove:

Erhalt uns Herr bei deinem Wort,
und steur des Papst und Türke Mord,
die Jesum Christum, deinen Sohn,
wollen stürzen von zeinem Thron.

Trubar je preveo gotovo doslovno:

Ne daj, oča naš lubi Bug,
de bi ud nas se vzel tvoj vuk,
zateri Turka, papeža,
kir zašpotuju Jezusa.

Odjek stihova te pjesme, odnosno njezina slovenskog naslova⁸⁶ nalazimo u već navedenoj Trubarovoj pjesmi (stih 33): »Vrag smrt, Turk nas strašijo.«

Iste teme, uperene protiv Turaka, ali i svih drugih protivnika Crkve Božje, Trubar se opet prihvaća 1579. godine⁸⁷ u prvoj strofi inače dugačke svoje pjesme (8 strofa po 7 stihova) s naslovom: *Te cerkve Božje zuper nje sovražnike tožba inu molitov, vzeta iz tih psalmov, suseb iz tiga 74. in 79.*⁸⁸ (Tužba i molitva crkve

⁸⁵ Cit. prema: J. Čerín, *ibid.*, str. 190-191; tu nosi broj 32 i naslov: *Erhalt vns Herr, etc. versa per Truberum. Molitou zuper Turke, papeža, smert inu zludia* (Molitva protiv Turaka, pape, smrti i đavla). »Lutherova pjesma (...) se u prvom stoljeću reformacije često rabila kao parola protestanata protiv katolika.« J. Čerín, *ibid.*, str. 190.

⁸⁶ Vidi prethodnu bilješku.

⁸⁷ »Pjesma, koja je izvorno Trubareva izišla je prvi put 1579. (*Ta celi katehismus, eni psalmi*, 131-134), u desetljeću velike slovensko-hrvatske seljačke bune i bila tiskana (s notama) u pjesmaricama 1584. i 1595. Sadržajno se naslanja, kako kaže naslov, na 74. i 79. psalam, koji tuguju nad nedaćama Izraelaca koji su zapali u idolopoklonstvo. Trubar je sadržaj prilagodio svom vremenu: velikim teškoćama s kojima su se borili protestanti. Zato je pjesma posebno zanimljiva s kulturnopovijesnog stajališta; protivnici nisu protestantima predbacivali samo krivovjerstvo, nego su ih proglašavali za pobunjenike protiv svete vlasti, čak i za uzročnike skupoće.« Cit. prema: Alfons Gspan, *Cvetnik slovenske vezane besede*, Slovenska matica, Ljubljana, 1978., str. 73.

⁸⁸ Vidi: A. Gspan, *op. cit.*, str. 36-38. Pjesmu i notni zapis donosi J. Čerín, *op. cit.*, str. 203-204.

Božje protiv njenih neprijatelja, uzeta iz psalama, posebno iz 74. i 79.). Oslanja se, unatoč naslovu, samo na sadržaj 74. psalma.⁸⁹ Spomenuta strofa glasi:

O Bug, zakaj ti dopustiš
tvoju Cerkov zatrejti?
Ti vejš inu dobru vidiš,
de nas hote razdrejti.
Turki, hudi neverniki,
malikovski služabniki
nashte s korenem zdrejti.

/O Bože, zašto dopuštaš / da zatru tvoju Crkvu? / Ti znaš i dobro vidiš, / da nas hoće razdrijeti. / Turci, ljuti nevjernici, / idolovski službenici, / hoće nas s korijenom iščupati.⁹⁰ Kao što je vidljivo, Trubar ponavlja već ustaljene pojmove — »zatrejti, razdrejti, zdrejti« — iz zajedničke riznice aktualnih *antiturska*. U šestoj strofi iste pjesme, podupirući svoju molbu argumentom, uzima, kao i Marulić, primjer iz Biblije, tj. podsjeća na pomoć koju je Bog pružio Izraelcima izbavivši ih iz ropstva faraonova, budući da je Bog jedini (*solus*) koji u tome može pomoći:

Samuč tebi, kir z desnico
moreš nam podstopiti,
kir te ludi izraelske
si iz ječe faraonske
z močno roko odrejšil.

/ Samo tebi, koji desnicom / možeš nas poduprijeti, / (ti) koji si narod izraelski / iz tamnice faraonske / moćnom rukom izbavio.⁹¹ Od čitavog mogućeg kataloga primjera, kojim se služi Marulić, Trubar uzima samo taj jer mu u takvoj vrsti pjesme, namijenjene pjevanju, više i nije potrebno.

Otpribliže dvije godine nakon Trubarove *Pejsni zuper Turke* anonimni slovenski protestantski pjesnik objavio je (1569., ili nešto kasnije) sličnu pod naslovom: *Ena druga lepa peissen zuper sovražnika Turka*. Ona je zapravo prijevod njemačke pjesme *Ein gaysliches Lied, wider den Türken* koja je 1569. izišla u Nürnbergu u pjesmarici *Christliche Hausgesenge*.⁹² Prepjevavajući njemački

⁸⁹ Psalmi (posebice 74. i 79., ali i drugi) često su služili kao podloga za pjesme protuturskog, odnosno protunevjerničkog karaktera. Tako je npr. postupio i zadarski humanist Šime Budinić (1530/35 - 1600) u svojoj knjizi *Pochorni i mnozii inii psalmi Davidovi sloxeni v slovignoschi iazich*, objavljenoj u Rimu 1582. Za pjesničku pokorničku vježbu čini tako i Marulić pišući svoje *Stumačen'je psalma: Miserere mei Deus*.

⁹⁰ Slobodno prev. L. Paljetak.

⁹¹ Slobodno prev. L. Paljetak.

⁹² Vidi: J. Čerin, *ibid.*, str. 212.

predložak,⁹³ nepoznati prevoditelj mijenja sadržaj i kao razlog/uzrok kazne za grijeha počinjene prema Bogu navodi Turke koji svojom rukom, kao što to konstatira i sam Marulić (»nastojec primoci karstjan ki ostaju«) žele zatrti sav kršćanski svijet:

Satu nam Turak sylli,
Zhez nas vlezhe silno Vojsko,
Inu hozhe svojo roko
vse Karszhanstvu potreti.

/Zato k nama Turčin sili, / na nas vuče silnu vojsku, / i hoće svojom rukom / sve kršćanstvo uništiti./⁹⁴

U sklopu svih antiturskih pjesama slovenskih reformatorskih pjesnika poetski najkompleksnijom čini se ipak pjesma Jurija Dalmatina: *Ena srčna molitov zuper Turke v to pejsen zložena*,⁹⁵ budući da u sebi sadrži sav kanonski frazarij karakterističan za taj krvavom stvarnošću vremena iznudeeni žanr kojem na vrhu kvalitetom rodonačelnički stoji Marulova *Molitva suprotiva Turkom*.

Dalmatinova pjesma »slobodan je prepjev njemačke pjesme Johanna Haselmanna *O, Herr, ich ruf dein Name an* (...) i njegovo prvo objavljeno djelo.«⁹⁶ Kao i ostale namijenjena je pjevanju.⁹⁷ Iz nje, kao i iz Marulićeve *Molitve* »govori

⁹³ Napisan na melodiju pjesme *Ach Gott von Himmel siech darein* iz 1524. godine; vidi: J. Čerin, *ibid.*

⁹⁴ Slobodno prev. L. Paljetak.

⁹⁵ Vedran Gligo smjestio je tu pjesmu u isti kontekst kojem pripada Krnarutić, Vitezović, Š. Budinić, konstatacijom da: »Istom duhu i skoro u isto vrijeme pripada i pjesma *Ena srčna molitov zuper Turke* protestantskog pisca Jurja Dalmatina, tiskana u Trubarovoj pjesmarici.« V. Gligo, *op. cit.*, str. 62.

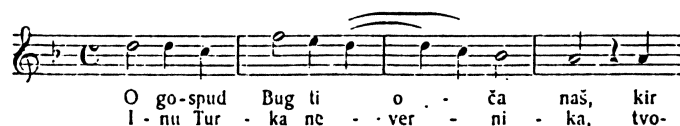
Jurij Dalmatin rodio se oko 1547. u Krškom. Porijeklom je iz Dalmacije. Studirao je u Würtembergu i Tübingenu. Za vrijeme studija o njemu se brinuo Trubar koji ga je uvodio u znanstveni rad. Pjesma *Ena srčna molitov zuper Turke* prvi je njegov tekst na slovenskom; objavio ju je u Trubarovoj pjesmarici 1567. godine. Životno mu je djelo prijevod *Biblije* na slovenski jezik, koji je dovršio 1578. godine. *Biblija* je pak tiskom izišla 1584. Prijevodu je dodan i »Register nekatérih beséd, katére krajnski, koroški, slovénski ali bezjački, hrvacki, dalmatinski, istrijski ali kraški se drugači govore«. Pri izradi hrvatskog dijela rječnika pomagali su mu propovjednik Janž Schweiger i Matevž (Matija) Živčić iz Pazina (vidi: *Zgodovina slovenskega slovstva I*, Slovenska matica, Ljubljana, 1956., str. 238, 240).

⁹⁶ A. Gspan, *op. cit.*, str. 78. J. Čerin navedenog autora naziva Iv(an) Kugelmann, a za navedenu pjesmu kaže da je nastala 1540. godine; vidi: J. Čerin, *ibid.*, str. 211.

⁹⁷

53. Ena serčna molitov zuper Turke,

v to peissen zložena od M. Jurja Dalmatina.

ne samo beznadni i silni jad koji su Turci našim ljudima nanosili više od sto godina, nego i živa pogodenost time«. ⁹⁸ Navest ćemo je ovdje u originalu, ⁹⁹

ENA SRČNA MOLITOV ZUPER TURKE
V TO PEJSEN ZLOŽENA

O gospud Bug, ti Oča naš,
kir vse sam naše nuje znaš,
zvejstu nom zdaj pomagaj
inu Turka nevernika,
5 tuje cerkve sovražnika,
s tujo rokó oblada!j!
Mi smo sicer zlu prešibki,
de bi nega moči bridki
sami sebe ubranili;
10 nej tudi odrešenika,

sami vse naše nuje znaš, zve-stu nami zdaj po-ma-je cer-que sov-raž-ni-ka s tvo-jo ro-ko ob-la-gaj. Mi smo si-cer zlu pre-šib-ki, de bi nje-ga mo-či brit-ki sa-mi se-be vbra-ni-li, nej tu-di o-dre-še-ni-ka, ka-kor si-ti o-be-ni-ga, ob tu se čez nas vsmi-li.

Prema: J. Čerín, *op. cit.*, str. 210-211. Melodija pjesme nastala je već 1525.

⁹⁸ A. Gspan, *ibid.*, str. 78.

⁹⁹ Cit. prema: A. Gspan, *op. cit.*, str. 51-52; isto u: *Starejše slovensko slovstvo*, Založba Obzorja, Maribor, 1980., str. 106-107.

koker si ti, obeniga;
obtu se čez nas usmili!

Inu aku smo grešili,
z grehi tuj srd zaslužili,
15 koker vsi glih spoznamo:
taku si vsaj ti milostiv
inu vsem tujim dobrutliv;
tiga se mi troštamo.

Saj si nom poslal Jezusa,
20 tiga praviga Kristusa,
de je za nas smrt trpil;
v nega ime smo krščeni,
s svetim Duhom očiščeni,
zatu nas boš odrešil.
25 O gospud Bug, pogledaj vsaj,
koku Turek se zlobi zdaj
tuje ime zatrejti
inu nas vse krščenike,
tuje uboge služabnike,
30 žive cilú požrejti.
Aku ti boš tu dopustil,
gdu te bo na zemli čestil,
kadar vernih ne bode?
Saj boš ti le zašpotovan,
35 od Turka z nami sramovan;
spumni, kaj tu bo škode.

Zakaj vsa tuja beseda
per Turkih se prepoveda
ludem pridigovati
40 tar tu svetu krščovane
inu tudi obhajane
se ne pusti držati.
Obtu tih ludi veliku
služit turškimu maliku
45 bodo permorovani.
Se tudi nam zlu špotajo,
»kej je vaš Bug?« nas vprašajo,
te, kir so nim podani.

Obtu spomisli, kaj si ti sam
50 v tuji sveti besedi nam
stanovitu oblubil:

de češ vselej per nas biti,
tujo cerkov ohraniti,
koker si poprej sturil.
55 Taku nom zdaj stuj na strani
inu pred Turkom nas brani,
de se on ne prevzame.
Le-to prošno tujih otruk
usliši, ti milostivi Bug,
60 skuzi Jezusa. Amen.

1574

i zatim u suvremenom prepjevu na čakavštinu Marulićeva vremena,¹⁰⁰ upravo zato da bi, jezično je približivši *Molitvi suprotiva Turkom* kao stožernoj pjesmi protuturskog pjesništva, ne zanemarujući činjenicu ni da je pjesma Jurija Dalmatina prepjev s njemačkog ni da se Dalmatin u svom poslu ugledao i na Trubara i njegovu *Pejsen zuper Turke*, mogli uočiti sličnosti (i, naravno, razlike) kao argumente za tezu o postojanju tijesnih dodira i veza između dalmatinsko-humanističkog te njemačkog i slovenskog reformacijskog prostora.

UMILJENA MOLITVA SUPROTIVA TURKOM U PISAN SLOŽENA

Oče naš, ti Bože mili,
u potribi nam se smili,
uzmožno nam pomoć daj,
ter sad Turka nevirnoga,
5 tvoji crikvi protivnoga,

¹⁰⁰ Iz pera Tonka Maroevića, koji je taj posao obavio na moju zamolbu, pa mu na tome ovdje, zadužnički, harno zahvaljujem. Pjesmu donosim i u svom slobodnom prijevodu na suvremeni hrvatski jezik: O gospodine Bože, ti Oče naš, / koji jedini sve naše potrebe znaš, / vjerno nam sada pomagaj / i Turčina nevjernika, / tvoje crkve protivnika, / svojom rukom savladaj! / Mi smo naime vrlo slabi, / da bi od njegove moći britke / sami sebe obranili; / nema spasitelja, / kakav si ti, ni jednoga; / zato se smiluj nama! // I ako smo griješili, / grijesima tvoj gnjev zaslužili, / kao što smo tog svi jednako svjesni: / ali ti si barem milostiv / i prema svim tvojim dobronam; / u to se mi ufamo. / Jer si nam poslao Isusa, / toga pravog Krista, / što je za nas smrt podnio; / u njegovo smo ime kršteni, / Duhom svetim očišćeni, / zato češ nas spasiti. // O gospodine Bože, pogledaj barem, / kako se Turčin pakosno trudi sada / tvoje ime zatrijeti / i sve nas kršćane, / tvoje uboge službenike, / čak žive proždrijeti. / Ako ti to budeš dopustio, / tko će te na zemlji štovati, / kada vjernika više ne bude? / Jer će te Turci samo psovati, / nama i tebi se rugati; / pomisli, kakva će to biti šteta. // Jer svaku tvoju riječ / Turci zabranjuju / da se ljudima propovijeda / te se ni sveto krštenje / niti pričest / ne smije obavljati. / K tome mnogi ljudi / bit će primorani / služiti turskom idolu. / Ružno nam se i rugaju, / »gdje je vaš Bog?« pitaju nas, / oni, koji su im podložni. // Osim toga, sjeti se što si ti sam / u svojoj svetoj riječi nam / stanovito obećao: / da češ uvijek s nama biti, / tvoju crkvu sačuvati, / kao što si i prije činio. / Tako i sada budi uz nas / i od Turaka nas brani, / da se ne uzoholi. / Ovu molbu djece tvoje / usliši, ti milostivi Bože, / po Isusu. Amen.

- svojom rukom obladaj!
Suprotiva njemu moći
slabe su prez tve pomoći,
stog molitvu našu čuj;
10 ti si naše utišen'je,
od tebe nam sve spasen'je,
u mucu nas obaruj!
- Prem jako smo grišni bili,
tebe grihom rasardili,
15 kako svi to poznamo,
ti nas primaš milostivo,
virne tvoje dobrostivo,
u to svi se ufamo.
Isusa si propetoga,
20 pravog Krista prisvetoga
poslal cića nas na svit;
po njemu smo mi karstjani,
svetim Duhom odabrani,
odkupljeni ćemo bit.
- 25 Gospodine, gledaj sada
kako Turak ljut napada
ime tvoje pogardit,
a za tvoje virne puke
primnoge on spravlja muke,
30 žive hoće nas poždrit.
Tako pušćaš li mu vlasti
ki će te na zemlji častit
kada virnih ne bude?
To bi bilo pogardjen'je,
35 škoda za sve, ponižen'je
da Turak boj dobude.
Jur se riči krate tvoje
cić Turaka, riči koje
utišen'je hoće dat,
40 svima nami karšćenima,
ki godir zlamen'je prima,
navišćen je pravi rat.
Usiljeni još su mnogi
klanjati se turskim bozim
45 i idole njih čtovat.
Za rugo najveće haju,
»gdi je vaš Bog?« nas pitaju,
poganim nas hoće zvat.

- Spominaš se ča si nami
50 svojim svetim besidami
stanovito obećal?
da ćeš uvik pri nas biti,
svoju crikvu obraniti,
kako si i prije znal.
55 Takoj budi nam na strani,
proti Turkom sad nas brani
da ne bude skot njih hvaljen.
Tvoja moć odkupit može
molbu dice tvoje, Bože,
60 s Isukarstom Tvojim. Amen.

(Čakavizirao/marulizirao
Tonko Maroević)

Dalmatinovi stihovi (7-9): »Mi smo sicer zlu prešibki, / de bi nega moči bridki / sami sebe ubranili« smislom korespondiraju s Marulićevim (30): »Da moći nî u svih kâ bi jim pram stala.« Stihovi (19-25): »Saj si nom poslal Jezusa, / tiga praviga Kristusa, / de je za nas smrt trpil; / v nega ime smo kršćeni, / s svetim Duhom očišćeni, / zatu nas boš odrešil«, sadržajem također korespondiraju Marulićevim (155-159): »A ti, ki s' propeti Bog, Gospodin naju, / nam si dal Karst Sveti, ne ki te ne znaju: / Iznesi od bluda nas, tere od djavlih ruk, / Na križ pridav uda, otkupi viran puk.« Dalmatinov stih (30): »žive cilu požrejt« sadržajno je podudaran i Trubarovu (4) i Marulićevu (59): »Radi su svih požrit«. Isto je i s Dalmatinovim stihom (55): »Taku nom zdaj stuj na strani«, koji se podudara i s Trubarovim (10): »stuj nom vselej na strani«, i s Marulićevim (69): »Ako s nami stati budeš«. Nadalje, Dalmatinovi stihovi (13-18): »Inu aku smo grešili, / z grehi tuj srd zaslužili, / koker vsi glih spoznamo: / taku si vsaj ti milostiv / inu vsem tujim dobručljiv; / tiga se mi troštamo«, u osnovi korespondiraju s Marulićevim stihovima (52-54): »Proda nas zgrišen'je, da ti s' otkupitelj. / Dostojno jest da mi za grih zla patimo, / Da milosardan si ti, za to te molimo.« Podudarnost, unutar uspostavljenog klišeja, nalazimo npr. između 4. i 5. stiha Dalmatinove pjesme: »inu Turka nevernika, / tuje crkve sovražnika« i bugarštice »Oslobođenje Beča god. 1683.«, gdje anonimni pjesnik zazivom priželjkuje: »A Turčina satri, protivnika vjere svete, / Svemogućí Bože!« Potpunu podudarnost zapažamo pak između završnog stiha te bugarštice: »Da ne reku pogani *gdje je Bog krstjanski* (kurz. L.P.) i 47. stiha Dalmatinove pjesme: »*kej je vaš Bug?*« (kurz. L.P.). Ona proistječe iz toga što se tu oba autora pozivaju na 11. stih 42. psalma.

I Jurij Dalmatin, porijeklom našijenac¹⁰¹ prevodilac Biblije na slovenski jezik, spretno, kao i Marulić, psihološki nastoji djelovati na Gospodina, apelirajući na

¹⁰¹ Vidi bilj. 95 »... pjesma Ena srčna molitov zuper Turke (nastala je) prema njemačkom uzoru. (...) Oblikovno je slijedio svog učitelja (Trubara, op. L.P.), ali u svojim

Božju čast pa, reklo bi se, čak i na »taštinu« (stihovi 25-36) — Bog je tu postavljen u/na sliku čovječju¹⁰² — pravnički također iznoseći argumente kao dokaze u prilog svoje »srčne molitve«. Treba napomenuti da je Jurij Dalmatin u Wittembergu, na vlastiti trošak objavio *Kršćanske lepe molitve*, ugledavši se pri tom na molitvenik Andreje Muscula. U njih je uvrstio i vlastitu, izvornu *Molitov zuper Turke*.¹⁰³ U tiskari Janža Mandelca u Ljubljani Jurij Khisel je objavio jedan svoj govor protiv Turaka.¹⁰⁴

U isti vremenski idejno-stvaralački krug pripada i Marko Kumprecht¹⁰⁵ svojom pjesmom *Ena srčna molitov za mir tar preobrnenje h Bugu*. U njoj se, u prvoj strofi, javlja već klišeizirani oblik molitve, tj. obraćanja Bogu za pomoć u borbi protiv neprijatelja koji »se podstopi hud / pravo božjo risnico / tar tu ime, / Kriste, tvoje / zatrejt s kunštjo na svejti« (nastoji zao / pravu Božju istinu / te ime, / Kriste, tvoje / lukavstvom zatrijeti na svijetu), ponavljajući šablonizirani zaziv za pomoć i obranu: »tu ohrani, / z močjo brani, / ne pusti nas zatrejti« (to sačuvaj / (svojom) moći brani, / ne dopusti da nas zatra), koji nalazimo i u svih do sada spomenutih autora.

Marulićeva *Molitva suprotiva Turkom* u književnom nizu kojem pripada, i kvalitetom i vremenom nastanka zauzima izdvojeno mjesto. To nam stoga nalaže istražiti njenu povijesnu poziciju i značenje u, kako to postavlja Jaus,¹⁰⁶ povezanosti iskustva književnosti kao oblika prijelaza od povijesti recepcije prema događajnoj povijesti književnosti kao procesa u kojem se pasivna recepcija i onodobnih i današnjih čitalaca pretvara u aktivnu recepciju i novu produkciju starog autora. Imamo li na umu glas što ga je Marulić već kao mlad autor stekao, smijemo pomisliti da njegova djela nisu bila nepoznata širem kulturnom prostoru ondašnje

početničkim(pjesničkim) pokušajima zaostaje za njim. Nije se posebno trudio oko izvornosti, jer su i te pjesme prevedene. Ali nije prevodio doslovno, nego je tekst oblikovao na svoj način.« *Zgodovina slovenskega slovstva* I, Slovenska matica, Ljubljana, 1956., str. 237. Nakon što je 1578. završio svoje grandiozno djelo, prijevod *Biblije*, da bi pokazao kakav je to prijevod, objavio je u tiskari Janža Mandelca u Ljubljani petoknjižje, pod naslovom *Biblije, tu je, vsiga svetiga pisma prvi dejl*. »Namijenio ga je svim Slovencima i čak Hrvatima, kao što pokazuje na kraju otisnuti 'Registar, u kojem su neke kranjske riječi za volju Hrvata i drugih Slovenaca na njihov jezik prevedene, da bi bolje razumjeli tu i druge naše knjige.' U tom malom rječniku čitamo npr. bukve — knjige; dežela — zemla, orsag, strana; hlapec — sluga; hrib — holmec, vrh, gorica; klicati — zvati; lakota — glad; pest — rokovec, šaka; steber — stolp; šega — navada, običaj.« Cit. prema *ibid.*, str. 238.

¹⁰² »Po ljudsku govorim.« Pavao, *Rimljanima* 3,5.

¹⁰³ Vidi: *Zgodovina slovenskega slovstva* I, str. 243.

¹⁰⁴ Vidi *ibid.*, str. 254. U istoj tiskari objavljeno je i više letaka s izvještajima o borbama s Turcima.

¹⁰⁵ Marko Kumprecht (između 1550/1560 — 1600), posljednji je u generaciji slovenskih protestantskih pisaca. Rodio se u Ljubljani, a školovao se u Grazu, Tübingenu i Strassbourgu, pratio je domaće plemstvo u boj s Turcima. Pjesma je objavljena 1595. godine i doslovni je prijevod njemačke pjesme »Gieb Fried zu unser zeit o Herr«. Vidi: J. Č e r i n, *ibid.*, str. 192.

¹⁰⁶ Vidi: H. R. J a u s, *op. cit.*, str. 73.

Europe. To se bez dvojbe odnosi i na njegovu *Molitvu* koja je, kao i glagoljaška joj prethodnica, zasigurno u prijepisima kolala i pod pritiskom aktualnih ratnih zbivanja, ratovanja s Turcima, poticajno iradijacijski djelovala na stvaranje sličnih pjesmotvora.

Tko su bili nositelji komunikacijskoga kanala? Kandidata za to ima više. Kada je riječ o Trubaru, treba se prisjetiti da se on u mladosti školovao u Rijeci — »vjerojatno je bio u kapitolskoj školi kod glagoljaša«,¹⁰⁷ — pa je, zaključiti nam je, mogao i sam znati / razumijevati hrvatski. U krugu njegovih suradnika, znanaca, podupiratelja, ili pak u krugu onih koji su s njima imali doticaj, ima također više mogućih posrednika. Prvi na kojeg treba pomisliti jest ljubljanski trgovac Vid Khisel iz kruga onih koji su se, kao i Trubar, okupljali oko »činovnika zemaljskih staleža«¹⁰⁸ Matije Klombnera.¹⁰⁹ Sam Khisel bio je kao veletrgovac, ali i sudac, u vezi sa zagrebačkim trgovcem Florentincem Gašparom Pastorom od kojega je saznao, te vladi posredovao vijest o tajnom agentu što ga Venecija šalje Ivanu Zapolji; u bečkoj gostionici toga trgovca njegov sluga Jakob iz Zagreba čekao je 1527. na nekog »Dalmatinca koji dolazi iz Pariza, navodno humanista Tranquilla Andronica (Francesca de Andreis) iz Trogira«.¹¹⁰ K tome, u Sloveniju su u Trubarovoj mladosti dolazili slikari iz Hrvatske. O tome Trubar piše u svom *Catehismusu s dueima islagama*, spominjući pritom i Turke: »Mui Ozha, kadar ie na Rashici S. Jerneia zehmoshter bil, ie bil pustil to Cerkou vso enimu Crouashkimu Malarju malati. Ta ie tim Suetnikom, suseb tim logrom velike brade inu Mostazhe po Tursku inu Crouashku namalal. Natu so vtim 1528 leytu ty Turki prishli, to Cerkou seshgali inu S. Iernea Pilda Vkori, kir nei mogel sgoreiti, roke odbili, Ozhi isteknili, inu tu Malane ie vse prozh palu, timu Malariu ie bil mui Ozha dal duaisseti Vogerskih Slatih.«¹¹¹ Trubar je naime od samog početka bio svjestan opasnosti što i Slovencima i Hrvatima prijeti od Turaka, koje smatra kaznom koja će ljude stići ne budu li se pridržavali evanđelja i ne ostave li se idolopoklonstva, vjerujući da će »za reformaciju pridobiti čak i Turke i tako slomiti njihovu nekršćansku silu«.¹¹² Trubar piše: »Oba naroda slovenskih i hrvatskih zemalja vrlo sažaljevam i morao bi ih po pravici sažaljevati svatko i to ne samo zbog toga što moraju prebivati i stanovati na turskoj granici i ne mogu nikamo drugdje otići niti kamo bježati, jer je Turčin zauzeo i neprestano zauzima najbolji i najveći dio njihovih zemalja i trgovišta, jer Turci i martolozi gotovo svaki dan mnogo njih ubiju, podave, ulove, odvedu sa ženom i djecom, razdvojene prodaju

¹⁰⁷ *Zgodovina slovenskega slovstva I*, Slovenska matica, Ljubljana, 1956., str. 206. Stoga se manje vjerojatnom čini Ungnadova tvrdnja da: »das herr Primus weder die crabatisch noch cirulisch sprach gar nit khan.« Cit. prema: L(uka) P i n t a r, »Kdaj je bil Trubar v Loki?«, *Ljubljanski zvon*, XXV/1905, št. 4, str. 206.

¹⁰⁸ *Ibid.*, str. 208.

¹⁰⁹ Protiv Trubarove volje sakupio je i 1563. objavio zbirku *Ene duhovne pejsni*, koja je kasnije doživjela 5 izdanja. Razlog sukoba bilo je zapravo pitanje metrike, odnosno načela prevođenja.

¹¹⁰ J. Č o n t a r, *op. cit.*, str. 32.

¹¹¹ L. P i n t a r, *ibid.*, str. 209.

¹¹² *Zgodovina slovenskega slovstva I*, str. 208.

u vječno i više nego zvjersko ropstvo za sramotnu i neprirodnu uporabu.«¹¹³ Razmišlja »o potrebi da se protestantska pismenost proširi i na Hrvate« te stoga 1557. stupa u vezu sa Stjepanom Konzulom,¹¹⁴ koji, zbog protestantizma prognan iz Istre, Ljubljane i Kranja, dolazi Trubar u Rothenburg. Za isti posao Trubar angažira i Antuna Dalmatina¹¹⁵ te u Urachu uz pomoć baruna Ungnada osniva 1561. tiskaru. Tu se na prijedlog Petra P. Vergerija počinje raditi na prijevodu Biblije na slovenski i hrvatski jezik. »Na pismeni se Vergerijev poziv Trubar nije odazvao, ali nakon njihova sastanka 1555. u Ulmu, uz neke Trubarove ograde i prijedlog da se pozovu barem dva Hrvata koji znaju pisati glagoljicom i ćirilicom, prihvatio je suradnju.«¹¹⁶ Kao moguće posredovatelje Marulićeve pjesme treba dakle vidjeti ne samo Trankvila Andronika nego i Stjepana Konzula, »koji je još od mladih dana poznao glagoljicu«,¹¹⁷ i Antuna Dalmatina.¹¹⁸

U krugu potencijalnih nosilaca procesa transfera Marulićeve pjesme (i/ili neke njene pra-verzije) pozornost pak posebno privlači Juraj Jurčić, Hrvat iz Vinodola, koji je zajedno s Antunom Dalmatinom i Stjepanom Konzulom surađivao na prijevodu *Drugog dela novoga testamenta*. »Njegov je prijevod obojen hrvatski, vjerojatno ne samo zato što je kao Hrvat svoj jezik znao bolje nego i zato što se ipak nadao da bi se tim njegovim prijevodima mogli služiti i Hrvati.«¹¹⁹ Bio je

¹¹³ Cit. prema *ibid.*, str. 210. Protestant Trubar oba naroda, naravno, u nastavku sažaljeva i zato »što vrlo malo ili gotovo ništa ne znaju (jer ih i ne uče pravilno) o najpotrebnijim i najutješljivijim naucima naše prave kršćanske vjere«. *Ibid.*

¹¹⁴ Marin Franičević, *Povijest hrvatske renesansne književnosti*, Školska knjiga, Zagreb, 1983., str. 591.

¹¹⁵ Nije poznato rodno mjesto Antuna Dalmatina; pretpostavlja se da je rođen u Senju. Kao glagoljaš služio je u Istri odakle je bio prognan pa je, kao i Stjepan Konzul, otišao u Ljubljano. Bio je »najbolji znalac ne samo sjevernodalmatinskih i istarskih govora nego i srednjovjekovnih glagolskih i drugih tekstova.« M. Franičević, *op. cit.*, str. 604. Umro je u Ljubljani 1569; vidi i M. Franičević, *ibid.*, str. 593.

¹¹⁶ M. Franičević, *ibid.*, str. 593. Krug treba proširiti i na Grgura Vlahovića iz Ribnika, Zmajića iz Metlike, Stipanovića iz Ozlja, Kolonića iz Završja kod Karlovca, zatim na Pomazanića, Drinovačkog, Merčerića, Fabijanića i još neke. Vidi *ibid.*, str. 593, 606.

¹¹⁷ M. Franičević, *ibid.*, str. 593.

¹¹⁸ Stjepan Konzul rođen je u Buzetu 1521. godine; bio je pop glagoljaš u starom Pazinu. Pod utjecajem koparskog biskupa P. P. Vergerija prihvatio je reformaciju i zbog toga bio prognan iz svoje župe odakle je otišao u Sloveniju. U dodiru s Trubarom i Vergerijem počeo se zanimati za tiskanje knjiga na hrv. jezik, glagoljicom. Godine 1557. počeo je prevoditi *Bibliju* sa slovenskog na hrvatski. Od 1559. surađuje s Antunom Dalmatinom sve do odlaska u Gradišće, gdje je nakon 1579. umro, odnosno gdje mu se gubi trag. Konzul i Dalmatin, zajedno s Jurjem Jurčićem i Jurjem Cvečićem preveli su više protestantskih crkveno-teoloških djela, među kojima je i *Spovid i spoznanie kristijanske vire* (1564), na glagoljici, te *Vsih prorokov stumačenje hrvatsko*, koje je iste godine izišlo u redakciji Antuna Dalmatina. Nakon Ungnadove smrti 1564. tiskara u Urachu prestala je objavljivati protestantska djela na hrvatskom jeziku.

¹¹⁹ M. Franičević, *ibid.*, str. 605. Jurčićeve *Ena pejsan per anim mrtveci*, primjerice, sadrži čitav niz kroatizama; vidi: A. Gspan, *op. cit.*, str. 74-75. Pjesma (iako je prerada njemačkog izvornika) temom donekle podsjeća na Marulićevu *Glava martaška govori*. »Vidi se da je Jurčić prilično zanosio na hrvatski.« Cit. prema *Zgodovina slovenskega slovstva I*, str. 250.

poznat po nadimku Kobilu,¹²⁰ koji je zatim postao pogrđni naziv za sve protestantske svećenike.

Istom krugu pripada i Juraj Cvečić iz Pazina, koji u prevođenju *Novoga testamenta* »sudjeluje kao čovjek koji osim hrvatskog, slovenskog, njemačkog i latinskog znade i talijanski i grčki, a ponešto i hebrejski.«¹²¹ Isto se odnosi i na njegova sugrađanina Matiju Živčića,¹²² te na Leonarda Merčerića, poznatog po nazivu Ilir, rođenog negdje u Dalmaciji.¹²³ Pridodati im, puno ranije (1531), treba i fratra minorita, Ludovika rodom s otoka Hvara, koji je u tajnoj, doušničkoj službi iz Istanbula putovao preko Rijeke, Ljubljane i Insbrucka caru Ferdinandu u Aachen.¹²⁴

Imena potencijalnih »kliconoša«, prijenosnika, carminifera Marulićeve pjesme mogla bi se još proširivati, sve dok se ne nađe konkretno ime kao dokaz posredovanja između ondašnje Dalmacije i Slovenije ili pak, kako ćemo to kasnije pokazati, i ondašnje Ugarske. Međutim, to i nije najvažniji posao. Ono što je zacijelo neprijeporno točno jest činjenica da je majstorska, rodonačelna Marulićeva *Molitva suprotiva Turkom*, kao savršeno dovršena »angažirana« pjesma, mogla i jest, »u sklopu istih društvenih genetičkih okolnosti«, djelovati/ući u pjesničko iskustvo drugih autora Marulićeva i kasnijega vremena, kao onaj *elan*, kako to postavlja Guillén,¹²⁵ koji izvana djelujući na proces stvaranja, u okviru već kanoniziranog humanističkog antiturskog klišeja, omogućava stvaranje novih ekspresivnih oblika zasnovanih na istom modelu, ostvarujući i ono što je s njim podudarno i ono što se od njega razlikuje. To smo nastojali pokazati na primjeru Marulićeve *Molitve* kao pjesme koja je, bez dvojbe, i omogućila i prouzročila poticaje za stvaranje novih takvih molitava.¹²⁶ Pri tome treba, naravno, voditi računa i o onom sloju takva utjecaja koji se odnosi na piščevo individualno psihičko iskustvo, jednako kao i na ono što se na razini tekstualnih podudarnosti ili sličnosti tiče tek poretka književnosti, odnosno tradicije. Time se, naravno, pitanje mogućeg utjecaja Marulićeve *Molitve* na spomenute slične molitve ne rješava kao pitanje izravnog utjecaja. Time se samo argumentirano proširuje polje svestrane moguće recepcije, tj. fortune Marulićeva velebnog književnog djela, odnosno pokazuje sav

¹²⁰ Nadimak je »navodno ciljao na njegovu vezu s nekom ženskom. Kasnije su taj naziv spajali s kobilom koju je dobio kao nagradu za pristup protestantima«. *Ibid.*, str. 250.

¹²¹ M. F r a n i č e v i ć, *ibid.*, str. 604. Cvečić se posljednji put spominje 1581. u Idriji. Umro je 1585. u Ravnu; vidi *ibid.*, str. 607.

¹²² Vidi: M. F r a n i č e v i ć, *ibid.*, str. 605; vidi bilj. 90.

¹²³ Vidi: M. F r a n i č e v i ć, *ibid.*, str. 606.

¹²⁴ Vidi: J. Ž o n t a r, *op. cit.*, str. 35.

¹²⁵ Vidi: Klaudio G i l j e n (Claudio Guillén), *Estetika književnog uticaja*, u: K. G i l j e n, *Književnost kao sistem*, Nolit, Beograd, s.a., str. 25-56.

¹²⁶ »Poput Erazma i naš Marul nemalo utječe na duhovna strujanja 16/17. stoljeća i to na prostoru od Pirinejskog poluotoka do Njemačke i Češke te od sjevernog Atlantika do obala Sredozemlja. Najprisutniji je bez sumnje u susjednoj Italiji, pa u Francuskoj i u zemljama uz rijeku Rajnu.« F. Š a n j e k, *ibid.*, str. 6

kontekst, tematskopredmetno ozračje u kojem *Molitva suprotiva Turkom* ima ključno mjesto, kao najdostojniji početak one našijensko-bašćinske njegove dionice koja okrunjena *Juditom* Marku Maruliću Marulu s pravom daje naziv: otac hrvatske književnosti; odnosno: otac i *majka* hrvatske književnosti, što je u svojoj *Juditi* također postao.

L u k o P a l j e t a k

*MOLITVA SUPROTIVA TURKOM (THE PRAYER AGAINST THE TURKS)
IN THE CONTEXT OF THE ANTI-TURKISH RESISTANCE
IN EUROPE IN MARULIĆ'S TIME AND THEREAFTER*

The author takes for his starting-point and example Marulić's poem *Molitva suprotiva Turkom* (*The Prayer against the Turks*), relating its subject-matter to similar poems based on anti-Turkish feelings, produced in Europe during his lifetime and thereafter. These works form a particular group of literary (and non-literary) texts, falling under the title of *antiturcica*.

Starting from the Croatian medieval *Prayer against the Turks* in octosyllabic verse, the author links Marulić's poem - which thematically corresponds with his *Tužen'je grada Hjerolimima* (*The Lament of the City of Jerusalem*) and the letter to Pope Hadrian VI - to different poems by exponents of Slovenian Protestant circle, such as Juri Dalmatin, Primož Trubar, Marko Krumprecht and Janž Znojilšek. He compares Marulić's *Molitva* with Dalmatin's *Ena srčna molitov zuper Turke v to pejsen zložena*, Trubar's *Pejsen zuper Turke* and *Te cerkve Božje zuper nje sovražnike tožba inu molitov, vzeta iz tih psalmov, suseb iz tiga 74 in 79*, and the *Ena druga lepa peissen zoper sovražnika Turka* by an unknown author, to which he adds another couple of poems with similar subject matter, *Ena srčna molitov za mir tar preobrnjenje h Bugu* by Marko Krumprecht and *Ena pejsen zuper vse sovražnike te vere* by Janž Znojilšek. In the end, he turns his attention to Hungarian literature, examining anti-Turkish poems by Michael from Subotica (Szabadkai Mihály, 15th - 16th centuries), András Farkas (16th century) and, especially, the *Lesson for Princes* (Hadmagyoknak tanúság) by Sebestyén Tinódi (about 1510-1556)

This is not the first time that the author writes about this Marulić's poem. He has already written about his discovery of the Latin acrostic which Marulić inserted into it, while here he shows him as originator of a whole new genre, widely imitated in the aforesaid countries and the countries bordering on them.